

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Imre Valk

**Eestlaste migratsioon Ameerika Ühendriikidesse pärast
Teist maailmasõda ja USA kodakondsuse omandamine**

Bakalaureusetöö

Juhendajad: PhD Kaja Kumer-Haukanõmm
dotsent Jaak Valge

TARTU
2016

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
I PEATÜKK	
Teisest maailmasõjast tingitud poliitilised olud Eestis ja sellega kaasnenud eestlaste väljaränne Lääne-Euroopasse ning sealt ümberasumine USA-sse	9
1.1. Olukord Eestis 1944. aasta seisuga ning eestlaste ja baltlaste lahkumine Läände Teise maailmasõja ajal.....	9
1.2. Saksamaale põgenemine enne USA-sse siirdumist ning eestlaste sealne olukord	11
1.3. Rootsi põgenemine enne USA-sse siirdumist ning eestlaste sealne olukord.....	15
II PEATÜKK	
Immigratsioonitingimused USA-s ja eestlaste seosed Ameerika Ühendriikidega	18
2.1. Immigratsioonitingimused USA-s	18
2.2. Eestlaste varasemad seosed Ameerika Ühendriikidega.....	20
III PEATÜKK	
USA kodakondsusega seonduv probleematika. Eestlaste ja Eesti sõjaväelaste õiguslik staatus.....	23
3.1. USA kodakondsust puudutavad seadused ja ülestähendused	23
3.2. Endiste Saksa sõjaväes teeninud Eesti sõjameeste erinev õiguslik staatus ja USA kodakondsuse saamine.....	26
KOKKUVÕTE	31
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD.....	33
SUMMARY	37

SISSEJUHATUS

Käesoleva töö autorit ajendasid bakalaureusetööd immigratsiooni ja kodakondsuse teemal kirjutama peamiselt kaks põhjust. Esimene neist on uurimishuvi, mis sai meie kaasmaalastest pärast Teist maailmasõda, kuidas nad suutsid Eestist põgeneda ning endale uue kodumaa leida. Lisaks tunnen huvi küsimuse vastu, kas nad said uue asukohamaa kodakondsuse. Kuigi eelnevalt on kirjutatud eestlaste väljarändest erinevatesse riikidesse, pole kodakondsuse saamist uuel asukohamaal piisavalt käsitletud. Teine põhjus teemavalikuks on aga isikliku laadi. Käesoleva bakalaureusetöö autori vanavanatädi Endla Fuchs põgenes Eestist Saksamaale ja lahkus sealt hiljem USA-sse ning seepärast uuritakse töös just USA-sse jõudmist ja seal kodakondsuse saamist. Kahjuks on kontakt USA-s elavate sugulastega praeguseks katkenud, kuigi autori isa oli sugulastega kirja teel ühenduses veel 1990. aastatel. Etteruttavalt olgu mainitud, et Olev ja Endla Fuchsi USA-sse saabumise dokumentides märgiti nende rahvuseks eestlane. Neis dokumentides on märgitud, et tegemist on DP (*Displaced Person*, edaspidi DP)¹ staatuses olevate isikutega. Nad lahkusid Saksamaalt Brammerhavenist 03.10.1949 ja saabusid New Yorki 13.10.1949 laevaga, mille nimi oli General Harry Taylor. Kodakondsuse märkimine on ebatavaline, kuna tavaliselt ei märgitud dokumendis kodakondsust isegi ameeriklastest isikute puhul.²

Käesolev töö on jagatud kolme peatükki ja need omakorda alapeatükkideks. Kuna uurimistöö puudutab kodakondsust, siis antakse töö sissejuhatuses lühike ülevaade kodakondsuse mõistest, keskendudes sellele, mida tähendab kodanikuks olemine 20. sajandi õigusriigis ning missugused on kodakondsusega kaasas käivad õigused ja kohustused.

Esimeses peatükis käsitletakse eestlaste liikumist või ümberasumist (nad põgenesid Rootsi või Saksamaale ja liikusid sealt edasi või organiseeriti nende ümberasumine) USA-sse ning seda, missugused olid põgenemislaine tekkepõhjused. Selleks, et lugejal oleks lihtsam mõista eestlaste välisriikidesse põgenemise põhjusi Teise maailmasõja ajal ning sellele järgnenud perioodil, vaadeldakse põgusalt neid tegureid, mis põhjustasid eestlaste liikumise Rootsist Ameerika Ühendriikidesse. Lisaks käsitletakse lühidalt lätlaste ja leedulaste jõudmist Lääne-Euroopasse ning nende edasist ümberasumist teistesse riikidesse, sealhulgas USA-sse.

¹ DP (*Displaced Person*) ehk maapagulane – inimene, kes on sunnitud oma kodumaalt või asukohamaalt lahkuma kas rassilistel, usulistel või poliitilistel põhjustel ning kes soovib, kuid ei saa või ei taha kodumaale/asukohamaale tagasi pöörduda seal oleva riigikorra/olukorra tõttu. Kumer-Haukanõmm, Kaja. USA välispoliitika Balti küsimuses 1945–1952 läbi Balti põgenike problemaatika. Magistritöö. Tartu Ülikool, Ajaloo instituut, Tartu 2005, lk 15–16 (edaspidi Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö)

² The Statue of Liberty – Ellis Island Foundation, Inc. Reisjate nimekiri, kes on sisenenud USA-sse (<http://www.libertyellisfoundation.org/passenger-result>) oktoober 2015

Teises peatükis kirjeldatakse lähemalt immigratsioonivõimalusi USA-sse ja eestlaste seoseid selle riigiga. Töö eesmärki silmas pidades on tähtis teada, millal algas eestlaste ränne Ameerikasse ning kui suurel hulgal oli sinna rännanud eestlasi enne Teist maailmasõda. Tuuakse välja, mis on olnud peamised piirkonnad, kuhu eestlased on paikseks jäänud ning kuidas on nende omavaheline koostöö seal olles toimunud. Muuhulgas selgitatakse välja, kas varem USA-s elanud eestlased olid kuidagi abiks eestlastest põgenikele, kes tulid Ühendriikidesse pärast Teist maailmasõda.

Kolmandas peatükis kirjeldatakse täpsemalt USA kodakondsusseadusi ja seda, kas ja millistel tingimustel oli võõrast riigist tulnud isikul võimalik seal kodakondsust saada ja kui keeruline see protsess oli: missugused olid USA kodakondsuse saamise eeldused Eesti sõjaväelastel, kes teenisid USA töö- ja vahiteenistuses vahetult pärast Teist maailmasõda. Samuti uuritakse, kas kodakondsus kui selline on üldse vajalik, kui soovitakse USA-s täisväärtuslikku elu elada.

Historiograafia, probleemipüstitus ja allikad

Käesoleva teemaga piirnevaid käsitusi on ilmunud üsna palju. Eestlaste põgenemist läände on uurinud Kaja Kumer-Haukanõmm nii oma magistritöös „USA välispoliitika Balti küsimuses 1945–1952 läbi Balti põgenike problemaatika”³ kui ka doktoritöös „Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste problemaatika aastatel 1945–1952 Eesti pagulaste näitel.”⁴ Tema tööde kaudu on parem mõista põgenemisega ning põgenikega seonduvaid probleeme immigratsiooni puudutavas seadusandluses ning seda, missugused olid poliitilised olud pärast Teist maailmasõda seoses põgenikega.

Repatrieeritute andmeid baltlaste kohta on töö autor leidnud Indrek Jürjo teosest „Pagulus ja Nõukogude Eesti”.⁵ Eestlastest põgenikke Rootsis on uurinud Alur Reinans oma teaduslikus artiklis „Rootsi eestlased 1953. aastal.”⁶

Eestlaste suurt põgenemist käsitletakse Tartu Ülikooli Välis-Eesti uuringute keskuse välja antud teoses „Suur Põgenemine 1944”,⁷ kus keskendutakse põgenemise eriti intensiivsele ajajärgule 1944. aastal. Lisaks eestlaste põgenemisele vaadeldakse seal ka

³ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö

⁴ Kumer-Haukanõmm, Kaja. *Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste problemaatika aastatel 1945–1952 Eesti pagulaste näitel*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2012 (edaspidi Kumer-Haukanõmm, Kaja. Doktoritöö)

⁵ Jürjo, Indrek. *Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal*. Umara. Tallinn 1996 (edaspidi Jürjo, Indrek. 1996)

⁶ Reinans, Alur. Rootsi eestlased 1953. aastal. *Akadeemia*. (5/2008).

⁷ Kumer-Haukanõmm, Kaja; Rosenberg, Tiit; Tammaru, Tiit. *Suur Põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Kumer-Haukanõmm, Kaja. Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2006 (edaspidi Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2006)

leedulaste põgenemist oma kodumaalt ning nende edasist sõjajärgset rännet Saksamaalt. Lisaks käsitleb eestlaste põgenemist Teise maailmasõja ajal teos „Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal”.⁸

Lätlaste põgenemist Lääne-Euroopasse ja edasist emigreerumist on uurinud Lilita Zalkans oma doktoritöös „Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Emigres 1955–1958.”⁹

USA kodakondsust puudutavatest seadustest on kirjutatud kogumikus „Immigration and Nationality Laws of the United States”, mille on koostanud T. Alexander Aleinikoff ja David A. Martin ning mis on välja antud 1992. aastal.¹⁰ Teoses antakse ülevaade, kuidas ja mis tingimustel on võimalik USA-s kodakondsust taotleda ning kodakondsust puudutavast seadusandlusest.

Kodakondsuse mõiste olemust 20. sajandi kontekstist lähtuvalt aitas antud uurimistöös selgitada käsiraamat „Euroopa kodanikuks olemine”¹¹ ja Gerard Delanty teos „Citizenship in a Global Age”.¹² Lisaks eelpool mainitud kahele teosele sai autor infot sotsiaalteadlase Thomas Humphrey Marshalli käsitlusest kodakondsuse kohta Helen Rohtmetsa magistriltööst „Eesti kodakondsuse kujunemine: Põhimõtted ja praktika”.¹³

Eesti sõdurite teenistust Teise maailmasõja järgsel perioodil USA armees on uurinud Kristjan Luts, ning publitseerinud sel teemal teadusartikleid; üheks näiteks on Eesti sõjaajaloo aastaraamatus ilmunud artikkel „Ülevaade eestlastest Ameerika Ühendriikide relvajõududes pärast Teist maailmasõda”.¹⁴

Mõistmaks Eesti seotust USA-ga enne Teist maailmasõda ja eestlaste tegevusest USA-s laiemalt on abiks olnud 1975. aastal välja antud kogumik „The Estonians in America 1627–1975”, autoriteks Jaan Pennar, Tõnu Parming ning P. Peter Rebane.¹⁵ USA migratsiooni laiemalt kirjeldatakse Philip Jenkinsi teoses „Ameerika Ühendriikide ajalugu”.¹⁶

⁸ Hallik, Terje; Kukk, Kristi; Laidla, Janet. *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*. Kumer-Haukanõmm, Kaja. Eestlaste põgenemine Saksamaale. Korp! Filiae Patriae. Tartu 2009. lk 15 (edaspidi Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2009)

⁹ Zalkans, Lilita. *Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Emigres 1955–1958*. Stockholm University. US-AB. Stockholm 2014

¹⁰ Aleinikoff, T. Alexander; Martin, David. A. *Immigration and Nationality Laws of the United States*. West Publishing CO. ST. Paul, Minn 1992 (edaspidi Aleinikoff, T. Alexander; Martin, David. A. 1992)

¹¹ Lopez, Miguel Angel Garcia; Karsten, Andreas; Merry, Peter; Ohana, Yael; Straker, Alison. *Loomisel... kodanik, noored ja Euroopa. Euroopa kodanikuks olemine*. Euroopa Nõukogu kirjastus. Strasbourg 2003

¹² Delanty, Gerard. *Citizenship in a global age*. Open University Press. Buckingham 2000

¹³ Rohtmets, Helen. *Eesti kodakondsuse kujunemine: Põhimõtted ja praktika*. Magistriltöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2005

¹⁴ Hiio, Toomas. *Eesti sõjaajaloo aastaraamat. Väeteenistus Eestis ja eestlastest väeteenistuses*. Luts, Kristjan. Ülevaade eestlastest Ameerika Ühendriikide relvajõududes pärast Teist maailmasõda. Tallinna Ülikooli Kirjastus. Viimsi-Tallinn 2011 (edaspidi Luts, Kristjan. 2011)

¹⁵ Pennar, Jaan; Parming, Tõnu; Rebane, P. Peter. *The Estonians in America 1627–1975*. Oceana Publication. INC. Dobbs Ferry. New York 1975 (edaspidi Pennar, Jaan; Parming, Tõnu; Rebane, P. Peter 1975)

¹⁶ Jenkins, Philip. *Ameerika Ühendriikide ajalugu*. Palgrave Macmillan. New York 2003

USA tsooni Saksamaal Teise maailmasõja järel on uurinud oma bakalaureusetöös Mari-Liis Trei ning seal on hästi kajastatud USA pagulaspoliitikat Saksamaa laagrites – see oli lähtepunkt paljudele eestlastest põgenejatele enne USA-sse saabumist.¹⁷ Lisaks käsitletakse eestlaste elu Saksamaa põgenikelaagrites Ferdinand Kooli teoses „DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951.”¹⁸

Kui seni ilmunud uurimustes on lähemalt kajastatud peamiselt eestlaste rändevooge või siis suuremate riikide immigratsioonipoliitikat, mis pidi lahendama põgenejate¹⁹ kriisi Teise maailmasõja järgses Euroopas, siis antud töö eesmärk on uurida eestlaste kodakondsuse saamist Ameerika Ühendriikides pärast Teist maailmasõda. Lisaks käsitletakse baltlaste põgenemist oma kodumaalt ning USA-sse jõudmist. Ameerika Ühendriikide kodakondsuse temaatikat on eestlaste aspektist lähtuvalt üldiselt vähe käsitletud. Töö koostamisel kasutati nii kirjandust kui ka muid allikaid, seejuures ka arhiiviallikaid.

Töös kasutatakse Eesti Rahvusarhiivis, Riigiarhiivi filiaalis hoitavat arhiivifondi Eesti peakonsulaadi fond New Yorgis F-1608.²⁰ Selle fondi läbitöötamise eesmärgiks oli teada saada, kas USA-s kohal olnud Eesti diplomaadid said kohalikelt ametnikelt seoses põgenenud eestlaste USA kodakondsuse saamisega mingeid juhtnööre – kas see oli üldse teemaks ja kui aktiivselt antud teemat puudutati (uurimistöö autor tutvus arhiiviallikatega internetikeskkonnas „Saaga”). Lisaks kasutati töös The Statue of Liberty – Ellis Island Foundation’i (Vabadussamba ja Ellis Islandi nimelise endise immigrantide kontrollpunkti sihtasutus USA-s) kodulehekülge, kus asuvad pärast Teist maailmasõda USA-sse laevadega saabujate nimekirjad. Andmebaas sisaldab saabuja kohta järgmist infot: nimi, sünniaeg, rahvus, vanus, sugu ning mõningatel juhtudel info kodakondsuse kohta.²¹

Töökäsitluses kasulikke informatsiooni on leitud Vello Ederma mälestusteraamatust „Rakverlase ristteedelt”,²² kus on üsnagi detailselt kujutatud põgenemise erinevaid etappe ja uue elu alustamist USA-s. Kodakondsuse temaatikat raamatus eriti ei käsitleta. Pigem annab mälestusteraamat edasi, kuidas sai noor inimene Ameerika ühiskonda sulanduda ning milliseid sotsiaalseid garantiisid uus asukohamaa pakkus. Lisaks sellele aitab teos paremini

¹⁷ Trei, Mari-Liis. Teise maailmasõja järgne USA tsoon Saksamaal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2014. lk 45–46 (edaspidi Trei, Mari-Liis. Bakalaureusetöö)

¹⁸ Kool, Ferdinand. *DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951*. Eesti Arhiiv Ühendriikides. Hamilton Printing Co. New Jersey. 1999. lk 593 (edaspidi Kool, Ferdinand. *DP Kroonika*)

¹⁹ Põgenik – kuna põgeniku mõiste on väga lai, siis antud töös oleks kõige õigem käsitleda põgenikku kui isikut, kes on rassiliste, usuliste või poliitiliste vaadete tagakiusamise ohver, olles sunnitud lahkuma oma kodumaalt/asukohamaalt Teise maailmasõja tulemusena ning ei taha tagasi pöörduda kodumaale oma riigi kaitse alla. Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö. lk 15

²⁰ USA Riigidepartemangu juhendid välismaalaste ja nende vara registreerimise ning sisse- ja väljasõidulubade kohta 28.06.1940- 23.05.1970. ERA. 1608.2.19

²¹ The Statue of Liberty – Ellis Island Foundation, Inc. Reisjate nimekiri, kes on sisenenud USA-sse. (<http://www.libertyellisfoundation.org>.) oktoober 2015

²² Ederma, Vello. *Rakverlase ristteedelt*. Kirjastus Tallinn. Tallinn 2013 (edaspidi Ederma, Vello. 2013)

mõista, kuidas põgeneti Saksamaale ning milliseid katsumusi pidi põgenik läbi elama teekonnal ning Saksamaal laagrites. Arusaadavalt tuleb elulugusid ning mälestusi lugedes ettevaatlik olla, sest kohati pole nad neutraalsed ja on palju isiklikke emotsioone, mis võivad võimendada teatavaid fakte. Siiski on elulood heaks allikaks kirjeldamiseks põgenike olusid Saksamaa laagrites ning uude elukohta jõudmist. Lisaks on antud töös kasutatud Herbert A. Niileri mälestusteraamatut „Estonia to America”.²³

Mitmete inimeste elulugusid ja nende põgenemist ning jõudmist USA-sse kirjeldab kolm Tiit Lääne ja Enn Halliku koostatud mälestusteost: „Kõnnin või merre”,²⁴ „Põlevat Eestit jättes” ja „Läksime vaid korraks”. Sarnane teos on ka „Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal” (kus on ka elulugude osa), mis ilmus kogumikuna aastal 2009. Töö koostamisel tutvus autor nende raamatutega, et teada saada, kas USA-sse jõudnud eestlased on puudutanud kodakondsust – kui sageli ja millises kontekstis. Kõik eelpool mainitud mälestusteraamatud on käesoleva bakalaureusetöö olulisteks allikateks.

Kodakondsuse mõiste 20. sajandil

20. sajandi esimesel poolel mõisteti kodakondsust ja kodanikuks olemist kui riigi ja kodaniku otsest suhet, mida iseloomustavad kummagi poole selgelt määratletud õigused ja kohustused. 1960. aastate lõpus ja 1970. aastate alguses hakati kodakondsust käsitlema laiemalt ja avatumalt ning seda seostati tunnete, moraali ja kuuluvustundega.²⁵ Riigi kodakondsuse omamist nähti kui moraalikoodeksit, mis arvestab teiste kodanike huvidega ühiskonnas läbi isikliku enesearendamise ja vabatahtliku koostöö, mitte riigivõimu sekkumise ja karistamise hirmust tingituna. Hiljem 1990-ndatel laiendati kodakondsuse mõistet veelgi ning seda seostati inimese identiteediga. Nimelt ei nähtud kodanikuks olemist kui lihtsalt staatust riigis, mille määravad õigused ja kohustused, vaid kui identiteedi omamist ja poliitilisse kogukonda kuulumist. Kodanikuks olemine ei ole enam vaid poliitiline ja õiguslik staatus. See on ühiskondlik roll.²⁶

Liberaalne teooria kodakondsusest käsitleb kodanikuks olemist kui poliitilise kommuuni liikmeks olekut: see sisaldab endas õigusi ja kohustusi ning osavõttu ühiskonna

²³ Niiler, Herbert. *Estonia to America*. Niiler Family Publishing, Vermont USA. 2015

²⁴ Lääne, Tiit; Hallik, Enn. *Põlevat Eestit jättes*. Tallinna Raamatutrükikoda. Tallinn 2013 (edaspidi Lääne, Tiit; Hallik, Enn. 2013)

²⁵ Lopez, Miguel Angel Garcia; Karsten, Andreas; Merry, Peter; Ohana, Yael; Straker, Alison. *Loomisel... Kodanik, Noored ja Euroopa. Euroopa kodanikuks olemine*. Euroopa Nõukogu kirjastus. Strasbourg 2003, lk 21

²⁶ Samas, lk 22

tegevusest.²⁷ Kodakondsust on mõtestatud klassikalises liberaalses traditsioonis kui konkreetset suhet õiguste ja kohustuste vahel.²⁸

Siit võibki järeldada, et väga üldiselt 20. sajandi kohta ja kitsalt võetuna, on kodakondsus isiku ja riigi vaheline õigussuhe, mis jagab riigi ja kodaniku vahel õigused ja kohustused. Sotsiaalteadlane Thomas Humphrey Marshall jagab oma käsitluses kodakondsusega kaasnevad õigused kolme gruppi: inimeste põhiõigused, poliitilised ja sotsiaalsed õigused. Inimeste põhiõigused on kõik õigused, mis tagavad kodanikule vabaduse ja riigipoolse kaitse. Poliitiline õigus annab kodanikule õiguse valida ja samas võimaluse ise riigi esindusorganitesse kandideerida. Sotsiaalsed õigused on kõige laialdasemad, nendega tagab riik oma kodanikule teatud sotsiaalsed garantiid, näiteks hariduse, pensioni või tervisehoolekande. Thomas Humphrey Marshalli käsitlust arvesse võttes võib kodakondsust pidada kodaniku juriidiliseks, poliitiliseks ja sotsiaalseks staatuseks riigis.²⁹

²⁷ Delanty, Gerard. *Citizenship in a global age*. Open University Press. Buckingham 2000, lk 9

²⁸ Samas, lk 9

²⁹ Rohtmets, Helen. Eesti kodakondsuse kujumine: Põhimõtted ja praktika. Magistritöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2005, lk 10–11

I PEATÜKK

Teisest maailmasõjast tingitud poliitilised olud Eestis ja sellega kaasnenud eestlaste väljaränne Lääne-Euroopasse ning sealt ümberasumine USA-sse

1.1. Olukord Eestis 1944. aasta seisuga ning eestlaste ja baltlaste lahkumine Läände Teise maailmasõja ajal

Kahjuks puudutas Teine maailmasõda eestlasi väga rängalt – Eestit okupeerisid Saksamaa ja Nõukogude Liit ning toimus otsene lahingutegevus Eestimaa pinnal. Paljude eestlaste elu paiskus segi.³⁰

17. juunil 1941. aastal võttis NKGB rahvakommissar Vsevolod Merkulov Eestis küüditamistulemused kokku ja nende andmete põhjal represseriti 14. juunil Eestis 9156 inimest (arreteeritud 3178 ja väljasaadetuid 5978). Kui isikul isegi õnnestus sellel päeval küüditamisest pääseda, siis viidi otsus võimalusel täide hiljem operatiivtöö käigus. Väga üldiselt võib Eestis juuniküüditamisega represseritute arvuks lugeda ümmarguselt 10 000 inimest.³¹ Nõukogude võimul õnnestus eestlastes tekitada hirmutunnet ning kaitstud ei olnud küüditamise eest isegi naised ja lapsed. See kõik tekitas inimestes kättemaksusoovi ning tõmbas selgema piiri omade ja vaenlaste vahele. Hirm oli ka üks põhjuseid, miks moodustati relvasalku ja mindi varjule metsadesse.³² Seega oli eestlastel hästi meeles esimene Nõukogude Liidu okupatsioon ning sellele järgnenud juuniküüditamine. Hiljem, 1944. aastal jõudis Punaarmee taas Eestimaa pinnale.

Aktiivsem lahingutegevus Narva linna all hoogustus 1944. aasta suvel, muutuse tõi Punaarmee strateegiline edu teistel rinnetel. Punaarmee vallutas Narva linna 26. juulil 1944. aastal. Kuigi Sinimägede lahingud hoidsid Punaarmeed mõnda aega tagasi, vallutati Eesti ala küllalt kiirelt. 22. septembriks oldi Tallinnas ning kogu Eesti territoorium oli vallutatud 24. novembriks 1944. aastal.³³

1944. aastal põgeneti Eestist eelkõige hirmust teise Nõukogude Liidu okupatsiooni eest – eestlastele oli üldiselt selge, et uus režiim midagi head ei too. Hirmu võisid tunda eelkõige need, kes olid Eesti esimese omariikluse ajal juhtivatel töökohtadel ehk nn eliit ning samuti inimesed, kes olid teinud sakslastega Saksa okupatsiooni ajal koostööd. Hirmu tunti

³⁰ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2009. lk 15

³¹ Hiio, Toomas. *Eesti Sõjamuuseumi – Kindral Laidoneri Muuseumi Aastaraamat (6/2006)*. Maripuu, Meelis. Küüditamised Eestis 1941. aasta suvel. Tallinna Raamatutrükikoda. Tallinn 2007, lk 61–62

³² Samas, lk 63

³³ Tannberg, Tõnu. Balti küsimus Kremli 1944. aasta lõpukuudel: kuidas võidelda relvastatud vastupanuliikumisega? *Tuna (4/2009)*, lk 50–51

eelkõige küüditamiste ning tagakiusamiste tõttu, mis leidsid aset 1941. aastal, kuid tuleviku suhtes oli segadus ka teistel Eesti elanikel, puudus kindlustunne homse ees. Seepärast tundus paljudele ainsaks võimaluseks Eestist põgeneda. Otsuse, kas ja kuidas põgeneda, võttis iga perekond või indiviid iseseisvalt vastu. Polnud kõrval püssimeest, kes oleks seda sundinud, praktiliselt oli valida kahe riski vahel: kas jääda ning loota paremat homset Eestis või põgeneda. Paljudele tundus vastuvõetamatuna jätta kodumaa, samas oli neid inimesi, kes tahtsid lahkuda, aga jäid põgenemisega hiljaks, kuna piirid olid juba kinni.³⁴

Eestlased põgenesid 1944. aastal peamiselt Rootsi või Saksamaale, see oli mõnes mõttes kui vahepeatus enne USA-sse jõudmist, sest Eestist otse sinna ei mindud, selleks puudusid põgenejatel võimalused.

On teada, et isegi 1945. aasta alguses põgenes eestlasi okupeeritud Eestist. Lisaks põgenemistele satuti võõrsile teistelgi viisidel: evakueerimiste, tagalasse tööjõu värbamiste, sõjaväkke värbamiste eest põgenemisel, sõjaväega koos taganemistel ja haavatuna Saksamaale transportimiste käigus. Sellest võib järeldada, et eestlased ei lahkunud vaid põgenedes ning sattusid võõrsile ka juhuslikult või oma soovist olenemata.³⁵ Kaja Kumer-Haukanõmme uurimistöö andmetel võis olla eestlaste arvuks, kes Eestist Läände lahkusid, umbes 70 000 kuni 90 000 inimest, kuid see arv sisaldab ka teekonnal hukkunuid ning juba enne Teist maailmasõda võõrsil viibinud eestlasi. Hinnanguliselt võib arvata, et Saksamaale ja selle okupeeritud aladele jõudis läbi sõjapööriste umbes 40 000 ja Rootsi umbes 27 000 eestlast.³⁶ Edasi vaadatakse siinses töös eestlaste põgenemist, päralt jõudmist ja algusaastaid Saksamaal ja Rootsis eraldi.

Lisaks eestlastele puudutas Teine maailmasõda valusalt väga paljusid Euroopa rahvaid.

Teise maailmasõja lõpuks oli Euroopas kümneid miljoneid inimesi, kes olid sunnitud oma kodudest ümber asuma. See toimus peamiselt kolmel viisil: küüditamised, evakueerimised ja põgenemised.³⁷

Lätlasi lahkus oma kodumaalt Teise maailmasõja perioodil orienteeruvalt 125 000 inimest. Nendest 100 000 olid hiljem DP staatuses Saksamaa põgenikelaagrites,³⁸ kellest 7000 põgenes Rootsi.³⁹ Aastatel 1947–1951 emigreerus enamik lätlastest Saksamaalt. Üle 50 000 lätlase emigreerus Saksamaalt USA-sse ja Kanadasse, 25 000 Austraaliasse, 12 000

³⁴ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2006, lk 5

³⁵ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2009, lk 15

³⁶ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2006, lk 18

³⁷ Zalkalns, Lilita. *Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Emigres 1955–1958*. Stockholm University. US – AB. Stockholm 2014, lk 56

³⁸ Samas, lk 56

³⁹ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 37

Suurbritanniasse, vähesel määral veel teistesse riikidesse ja 10 000 kuni 12 000 lätlast jäi Lääne-Saksamaale.⁴⁰

Leedulasi jõudis Saksamaa põgenikelaagritesse umbes 63 000 (antud arv sisaldab leedulasi Saksamaa laagrites, kuid enam kui pooled leedulastest elasid Saksamaal väljaspool laagreid). Erinevalt eestlastest ja lätlastest leedulased Rootsi ei põgenenud, peamiselt Leedu geograafilise asendi tõttu sattus leedulasi rohkem Saksamaale. Aastatel 1948 kuni 1951 emigreerusid DP staatuses olevad leedulased enamuses USA-sse, üle 30 000 inimese, Kanadasse peaaegu 20 000 inimest ning aastatel 1947–1952 saabus Austraaliasse 9 900 Leedu põgenikku.⁴¹

Kolmel balti rahvusest põgenikegrupil olid omad erinevused seoses põgenemisega Teise maailmasõja päevil: kõige rohkem põgenes baltlastest Rootsi eestlasi, lätlastest sattus võõrsile kõige enam endisi sõjaväelasi ning leedulastel oli põgenejate seas kõige suurem nn intelligentsiprotsent.⁴²

1.2. Saksamaale põgenemine enne USA-sse siirdumist ning eestlaste sealne olukord

Kõige rohkem eestlastest põgenikke oli sõja kaotanud Saksamaal. Baltisakslased lahkusid Eestist juba 1939. aasta oktoobris ümberasumise (*Umsiedlung*) korras. See ümberasumine võis hinnanguliselt hõlmata ka umbes 4000 eestlast. Põhjused olid peamiselt perekondlikud, näiteks võis mõni eestlane olla abielus sakslasega. Või salati maha oma eesti päritolu ning lahkuti kodumaalt sakslasena esinedes. Esimene Nõukogude okupatsioonista oma vägivaldaga tõi uue lahkumislaine ning põgeneti nii Rootsi, Soome kui ka Saksamaale. Saksa okupatsiooni ajal aastatel 1941–1943 hakati Eestist värbama Saksamaale tööjõudu. Kõigele lisaks toimus 1941. aastal baltisakslaste järellahkumine, mis võis hõlmata umbes 7000–8000 inimest ning eeldatavalt oli nende seas lisaks baltisakslastele ka eestlasi.⁴³ Karlis Kangerise andmete kohaselt võis 1. septembri 1944. aasta seisuga viibida Saksamaal umbes 10 000 eestlast.⁴⁴

Lisaks tööjõu värbamisele viisid Saksa võimud okupatsiooni lõpus 1944. aastal läbi ka evakueerimisi. Nendest tuntum on 3000 sõrulase lahkumine Sõrvelt. Massiline põgenemine toimus 1944. aasta suvel-sügisel ning põgeneti ka Saksamaale. Põgenike mälestusi lugedes

⁴⁰ Zalkalns, Lilita. *Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Emigres 1955–1958*. Stockholm University. US – AB. Stockholm 2014, lk 65

⁴¹ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Rosenberg, Tiit. Tammaru, Tiit. *Suur Põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Saldukas, Linas. Leedulaste massimigratsioon aastal 1944. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2006, lk 69–70

⁴² Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 41

⁴³ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 33

⁴⁴ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2006, lk 14–15

selgub asjaolu, et sakslased takistasid eestlaste põgenemist Rootsi, kuna tööjõudu taheti pigem Saksamaale. Eelkõige põgeneti Saksamaale ja selle poolt okupeeritud riikidesse Eesti mandriosast.⁴⁵

Eestist pärit sõdurite arv Saksamaa armees oli hinnanguliselt 60 000 nii sundmobilisatsiooni kui vabatahtlike näol.⁴⁶

Ära märkimist vajab veel Eestist pärit sõdurite hinnanguline lääneliitlaste kätte langemine Saksamaal ja Tšehhis ning Toe Nõmme andmetel võib selleks arvuks olla 5000–6000 meest. Hinnanguliselt jõudis Saksamaale ning Saksamaa okupeeritud aladele 40 000 eestlast,⁴⁷ enamikul neist algas elu põgenikelaagrites.

Üks tähtsamaid küsimusi lääneliitlaste põgenikepoliitikas oli repatrieerimisküsimus Saksamaa põgenikelaagrites. Nimelt loodeti UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, edaspidi UNRRA)⁴⁸ loomisel ning sõjaväeliste plaanide koostamisel pagulasproblematika salamisi lahendada repatrieerimise teel, kuigi juba 1943. aastal oli märke, et teatud rahvusest kodanikud ei taha kodumaale naasta, eriti puudutas see Nõukogude Liidu sõjavange.⁴⁹

Eestlastest sõjapõgenikud jõudsid enamjaolt Saksamaale 1945. aasta lõpuks. Näiteks Vello Ederma jõudis oma isa ja emaga Saksamaale Ambergi, kuhu olid koondunud baltlaste väikelaagrid Ameerika tsoonis. Enamik eestlasi ja lätlasi olid sinna jõudnud läbi „Tšehhi põrgu”. 1945. aasta lõpuks oli Ambergi saabunud hinnanguliselt 400 eestlast, enamik neist sattus sinna tänu evakueerimisele Ameerika armee poolt Ida-Saksamaalt, mille liitlased pidid lepingute alusel Nõukogude Liidule loovutama.⁵⁰

Endel Pooli mälestustes, kes jõudis põgeneda Saksamaale 1945. aastal, on kirjeldatud, kuidas 1946. aasta suvel hakkasid Geislingeni DP suurlaagris käima põgenike denatsifitseerimise komisjonid. Endel Poolil oli kaenla all arm, millest järeldati, et tegemist on endise SS-sõduriga, kuna SS-is teeninutel oli kaenla alla tätoveeritud veregrupp, mida Endel Pool püüdis varjata. Järgnes sõit Marburgi vangilaagrisse, millest ta hiljem imekombel pääses.⁵¹

⁴⁵ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2006, lk 16

⁴⁶ Luts, Kristjan. Eesti sõdurid USA mundris. Horisont. (3/2007), lk 26 (edaspidi Luts, Kristjan. Horisont)

⁴⁷ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2006, lk 17–18

⁴⁸ UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) ehk Ühinenud Rahvaste Abistamis- ja Rehabilitatsiooni Valitsus on organisatsioon, mis loodi 1943. aastal ning mille eesmärgiks oli abistada sõjapõgenikke ning organiseerida nende tegevust, kes kannatasid Teise maailmasõja tõttu. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kodulehekül. (https://archives.un.org/sites/archives.un.org/files/files/Finding%20Aids/2015_Finding_Aids/AG-018.pdf)

⁴⁹ Trei, Mari-Liis. Bakalaureusetöö, lk 45–46

⁵⁰ Ederma, Vello. 2013, lk 130

⁵¹ Lääne, Tiit. Hallik, Enn. 2013, lk 32

Kaenlaaluseid vaadati laagris elanud maapagulastel üle tavaliselt skriinimise käigus. Ferdinand Kooli andmetel valitses laagrites teatav dualism – nii UNRRA kui sõjavägi tundsid ennast laagrites peremeestena ja mõlemad grupid tahtsid hoolealuseid kontrollima hakata. Omavaheline koostöö selles vallas aga oli enamjaolt puudulik. Sellest tulenevalt olid UNRRA skriinimised 1946. aasta algusest kuni sama aasta lõpuni kaootilised ja jäid pigem kohalikeks algatusteks ega puudutanud kõiki pagulasi tsoonides.⁵² Sellegipoolest valitses laagrites hirm, kuna põgenikud ei tahtnud kodumaale naasta ning kartsid repatrieerimist. Paljud keeldusid Nõukogude Liidu poolt okupeeritud Eestisse tagasi minemast ning UNRRA ei teadnud, mida põgenikega peale hakata.⁵³

See oli pigem sissejuhatuseks sõjaväelisele skriinimisele, mis leidis aset 1946. aasta suvest kuni 1947. aasta kevadeni USA tsoonis Saksamaal.

Nimelt ilmus 1946. aasta 20. juunile eelnenud kolme kuu jooksul USA tsooni põgenikelaagritesse 25 000 uut DP-d. USA võimud pelgasid, et liigne hulk põgenikke tekitab uusi segadusi tsoonis, neid pole võimalik ära toita ega kontrollida, millega nad laagrites tegelevad. Baltimaalastel olid uued mured ja pinged tuleviku osas, kuna ülemjuhataja kindral Joseph Taggart McNarney oli 27. märtsil 1946. aastal teatanud, et laagritesse jäävad juudid ja poliitiliselt tagakiusatud, aga kummassegi gruppi oli eestlastel kaheldav pääseda. Moodustati 36 skriinimisrühma, kes hakkasid selgitustööd tegema, keda laagritest välja skriinida. Kokku skriiniti antud aktsiooni käigus USA tsoonis laagritest välja 1585 eestlast 12 318 eestlase hulgast, kuid andmed puuduvad 1200–1500 eestlase skriinimise kohta. Laagrist välja skriinitud, kes keeldusid repatrieerimisest, ootas kõige tõenäolisemalt tööleminek Saksa majandusse.⁵⁴

1946. aasta lõpuks oli teadaolevatel andmetel Saksamaa DP-laagrites 31 221 eestlast, nendest 53 protsenti USA tsoonis, 43 protsenti Suurbritannia tsoonis ja ülejäänud 4 protsenti Prantsusmaa tsoonis. Eestlaste jaoks olid eelistatuimad USA ja Suurbritannia tsoonid, kuna need riigid ei tunnustanud Eesti annekteerimist Nõukogude Liidu poolt, millest tulenevalt oli sealsete tsoonide ametnikele lihtsam selgitada, miks ei tahtud tagasi pöörduda.⁵⁵ Eestlastel õnnestus üldiselt USA tsoonist väljasaatmist vältida, kuna paljuski sõltus repatrieerimiskord tsooni piirkonnast ja ametnike vaadetest ning Ameerika suhtumine pagulasprobleemi olenes suhetest Nõukogude Liiduga.⁵⁶

⁵² Kool, Ferdinand. *DP Kroonika*, lk 593

⁵³ Ederma, Vello. 2013, lk 132

⁵⁴ Kool, Ferdinand. *DP Kroonika*, lk 596–602

⁵⁵ Luts, Kristjan. 2011, lk 276

⁵⁶ Trei, Mari-Liis. *Bakalaureusetöö*. 2014, lk 45–46

1948. aastal võttis USA kongress vastu seaduse (Displaced Persons Act), mis andis DP staatuses olevatele põgenikele soodsama võimaluse Ameerikasse emigreeruda. Põgenik pidi leidma endale või siis oma perekonnale Ühendriikides oleva sponsori, kes garanteeriks, et põgenikul oleks USA-s töökoht ja et ta ei hakkaks riigile sotsiaalses mõttes koormaks olema. Sponsor võis olla ka mõni Ameerika kompanii, kes vajab tööjõudu.⁵⁷ Määratud oli Eesti immigrantide piirarv, kes võisid antud seaduse raames USA-sse emigreeruda, see oli 9923 inimest.⁵⁸

Laev nimega General Black randus Ameerikas 30. oktoobril 1948. aastal, pardal esimesed 14 DP staatuses eestlastest, kes USA-sse jõudsid.⁵⁹ Perekond Edermaal avanes võimalus Saksamaalt USA-sse lahkuda 1949. aastal, mil nad said endale sponsori – luteri koguduse Baltimore'i linnas. Tegelikuses oli Edermaadel võimalus reastada eelistatavad uued asukohamaad, kuhu emigreeruda. Nende esimeseks valikuks oli Ameerika Ühendriigid. Lisaks on mälestustes mainitud, et ametnikud kontrollisid nii tervist kui poliitilist lojaalsust. Suureks abiks olid eestlastele juba Ameerikas elavad kaasmaalased, kes hakkasid uute saabujate toetajateks.⁶⁰

Saksamaal pidid eestlased maapaguluses veetma keskmiselt neli kuni seitse aastat, kui arvestada, et põgenik jõudis sinna 1944. aasta lõpus või 1945. aasta alguses, kuna Saksamaalt lahkuti kõige intensiivsemalt aastatel 1949–1952.⁶¹ Nagu eelnevalt mainitud, oli USA tsoon Saksamaal eestlaste eelistatuim, sest USA valitsus ei tunnustanud Eesti annekteerimist Nõukogude Liidu poolt.⁶² USA pakkus erinevalt teistest riikidest väikeste lastega peredele ning vanuritele abi emigreerumisel, samal ajal kui Belgia vajab söekaevureid ja Kanada metsatöölisi, kullakaevureid, Inglismaa aga teenijatüdrukuid ja personali haiglatesse, mis eeldas pigem üksikute inimeste eelistamist.⁶³ Seetõttu oli USA põgenikule unistuste riigiks, seda enam, et paljud kaasmaalased ootasid juba ees.

Paljusid eestlasi päästnud DP seaduse vastuvõtmine sõltus paljuski USA ja NSV Liidu vahelistest suhetest. Nimelt oli 1947. aastaks selge, et omavahelisi kokkuleppeid on raske sõlmida ning endistest liitlastest on saanud vaenlased. Sellest tulenevalt oli USA-l vaja Euroopas valitsenud põgenike problemaatikaga intensiivsemalt tegelda. On mõeldav, et

⁵⁷ Niiler, Herbert. *Estonia to America*. Niiler Family Publishing. Vermont USA. 2015, lk 165

⁵⁸ Luts, Kristjan. 2011, lk 282

⁵⁹ Pennar, Jaan. Parming, Tõnu. Rebane, P. Peter. 1975, lk 31

⁶⁰ Ederma, Vello. 2013, lk 157–159

⁶¹ Luts, Kristjan. 2011, lk 290

⁶² Samas, lk 276

⁶³ Ederma, Vello. 2013, lk 151

põgenikke päästis USA tahe n-ö NSV Liidule koht kätte näidata ja Balti põgenike aitamine võis olla pigem „jõudemonstratsioon” kui humanitaarne kaalutus.⁶⁴

Teosele „The Estonians in America 1675–1975” tuginedes võib USA-sse emigreerunud Eestis sündinute isikute arvuks aastatel 1945–1952 lugeda 11 147.⁶⁵

Paljudel eestlastel ei õnnestunud leida uut elukohamaad, kuna nad repatrieeriti Saksamaalt. Kaja Kumer-Haukanõmme uurimistöö andmetel oli neid 1947. aasta veebruari seisuga umbes 500 isikut.⁶⁶ Indrek Jürjo andmetel oli ajavahemikul 15. aprill 1945 kuni 1. mai 1950 eestlastest repatrieeritute arv koguni 11 125 inimest. Need andmed pärinevad Eesti NSV repatrieerimisosakonna aastaaruannetes.⁶⁷ Repatrieeritute arv sisaldab lisaks Saksamaa poolt okupeeritud aladele ka mujal nõukogulaste kätte sattunud eestlastest sõjaväelasi ja tsiviilisikuid.

1.3. Rootsi põgenemine enne USA-sse siirdumist ning eestlaste sealne olukord

Rootsi jõuti sisuliselt kolmel viisil:

- otse üle mere Eesti saartelt ja rannikualadelt;
- Soome kaudu;
- kolmanda riigi, eelkõige Saksamaa ja Taani kaudu.

Esimesed eestimaalased, kes Rootsi lahkusid, olid rannarootsalased. Lahkumise tõukeks oli 1939. aastal sõlmitud baaside leping, mille järgi loovutati Nõukogude väeosadele Pakri saared, Osmussaar ja Naissaar. Uued ametivõimud lubasid 101-l pakrilasel oktoobris 1940. aastal lahkuda Rootsi, kui nad olid vastava avalduse esitanud ning Nõukogude võimud selle rahuldanud. Samas ei lubanud Nõukogude ametnikud lahkuda elanikel teistelt baasidele loovutatud aladelt.⁶⁸

Järgmine põgenikelaine tuli Saksa okupatsiooni ajal 1943. aasta kevadel, kui põgenejateks olid peamiselt rannarootslased. Nende seas olid ka esimesed teadaolevad eestlased, kaks saarlast. Seejärel toimus järgnev põgenikelaine 1943. aasta sügisel pärast sakslaste sundmobilisatsiooni, kus oletatav põgenejate arv võis olla 2800. Suurem põgenemine algas 1944. aasta suvel-sügisel, kui Nõukogude väed juba Eesti territooriumile

⁶⁴ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 83

⁶⁵ Pennar, Jaan. Parming, Tõnu. Rebane, P. Peter. 1975, lk 129, Tabel 1

⁶⁶ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Doktoritöö, lk 63

⁶⁷ Jüüjo, Indrek. 1996, lk 16–17

⁶⁸ Hallik, Terje. Kukk, Kristi. Laidla, Janet. *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*. Raag, Raimo. Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal. Korp! Filiae Patriae. Tartu 2009, lk 57 (edaspidi Raag, Raimo. 2009)

jõudsid. Rootsi põgenesid siis peamiselt inimesed Eesti rannikualadelt. Rootsi ametivõimude andmetel oli 8. juuniks 1945 Eestist Rootsi saabunud 6554 eestirootslast ja 21 815 eestlast, antud arvud ei sisalda lapsi, keda oli eeldatavasti 20 protsenti pagulaskonnast.⁶⁹

Põnev fakt on veel USA sekkumine baltlaste põgenemisel. Nimelt määrati USA Stockholmi saatkonnas ametisse vastav(ad) isik(ud). 22. jaanuaril 1944. aastal loodi Sõjapõgenike Valitsus (The War Refugee Board, edaspidi WRB). WRB eesmärgiks oli päästa rassilistel, usulisel või poliitilistel põhjustel tagakiusatud vähemusrahvusi natside käest. WRB tegevust finantseeris USA valitsus 10 000 dollariga ning selle summa eest suudeti organiseerida 1000 baltlase põgenemine Rootsi, nende seas oli 275 eestlast. Kuigi põgeneda soovijaid leidis veelgi, lõpetas USA valitsus kõnealuse projekti finantseerimise ja WRB tegevus kestis 30. juunini 1946. aastal.⁷⁰

1944. aastal põgenes umbes mõnisada Soome sõjaväes võidelnud eestlasest sõjameest (soomepoisid) Rootsi, kuna NSV Liit ja Soome Vabariik sõlmisid 19. septembril vaherahu, millega Soome pidi Eesti sõdurid Nõukogude Liidule välja andma. Enne lepingu sõlmimist lubati neil Soome võimude heakskiidul Rootsi põgeneda.⁷¹

1953. aastal korraldas eestlasest sotsioloog Heino Tarm-Tombach ulatusliku uurimuse üldnimetusega „1953. aasta rahva- ja kutseloendus eestlaste kohta Rootsis”.⁷² Andmed näitavad vähemalt 16-aastaste eestlaste arvuks Rootsis 1953. aasta novembri seisuga 13 021 isikut. Enamik ehk 60 protsenti neist põgenes Rootsi otse Eestist, 25 protsenti oli tulnud Soomest ning 10 protsenti Saksamaalt, 3 protsenti mingilt muult maalt ning viimase 2 protsendi kohta andmed puuduvad. Enamik neist põgenes Rootsi aastatel 1943–1944.⁷³

Seoses külma sõja ja Korea sõjaga muutunud poliitiline olukord maailmas mõjutas eestlasi (samuti ka lätlasi) Rootsist lahkuma, eeldatavasti kardeti väljaandmisi NSV Liidule. Väljaränne suurenes 1948. ja intensiivistus veelgi 1949. aastal. Alur Reinansi andmetele tuginedes rändas Rootsist aastatel 1949 kuni 1951 välja 6 809 eestlast.⁷⁴ Samas põgeneti Rootsist juba varem pärast sõda, kuna Rootsi andis 1946. aastal⁷⁵ baltlasi NSV Liidule välja (153 baltlast)⁷⁶ ning samal aastal pidasid Rootsi ja NSV Liit kaubanduslääbirääkimisi, kus käsitleti ka Balti põgenike küsimust. Sellisesse olukorda sattunud eestlased võtsid ette

⁶⁹ Raag, Raimo. 2009, lk 57

⁷⁰ Kumer-Haukanõmm, Kaja. 2006, lk 15–16

⁷¹ Pillak, Peep. Vilbiks, Heini. *Soomepoiste elulood. Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud*. Grenader OÜ kirjastus. 2015, lk 19

⁷² Reinans, Alur. Rootsi eestlased 1953. aastal. *Akadeemia*. (5/2008), lk 1028

⁷³ Samas, lk 1040-1041

⁷⁴ Kumer-Haukanõmm, Kaja; Rosenberg, Tiit; Tammaru, Tiit. *Suur Põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine Läände ning selle mõjud*. Reinans, Alur. Eesti põgenikud Rootsi statistikas. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2006, lk 130–131

⁷⁵ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Eestlaste sundväljaranne läände. *Eesti Päevaleht*, 3. juuli 2007

⁷⁶ Jürjo, Indrek. 1996, lk 62

põgenemise kaugematesse piirkondadesse, sealhulgas USA-sse. Põgenejate/edasirändajate suurusjärk võis olla 5000 eestlast. Põgenemised toimusid peamiselt 1945–1949 aastal.⁷⁷

Omaette edasiliikunud põgenikegrupi moodustasid nn „Viikingid”, kes saabusid USA-sse väikeste kaluripaatidega Rootsist ajavahemikul 1945–1951. Esimene paat nimega Erma saabus põgenikega Norfolkki, Virginia osariiki vahetult enne 1945. aasta jõule. Kokku jõudis USA idarannikule 34 paaditait eestlasi, kellel ei olnud Ameerika viisasid. Enamik neist randus Florida osariiki aastatel 1945–1946. Põgenike arv ühes paadis koos meeskonnaga varieerus 6-st kuni 69-ni. Kuna neil viisad puudusid, võttis aega, enne kui nad said Ameerikas alaliste immigrantidena viibida. Suure töö „Viikingite” abistamisel tegi New Yorgi osariigi senaator Herbert H. Lehman aastatel 1951–1952.⁷⁸ Tema viis seadustega vastavusse nende jäämise Ameerika pinnale.⁷⁹ Osa „Viikingitest” jõudsid ka Kanadasse.⁸⁰

⁷⁷ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Eestlaste sundvaljaranne läände. Eesti Päevaleht, 3. juuli 2007

⁷⁸ Pennar, Jaan; Parming, Tõnu; Rebane, P. Peter. 1975, lk 29

⁷⁹ Samas, lk 29

⁸⁰ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 71

II PEATÜKK

Immigratsioonitingimused USA-s ja eestlaste seosed Ameerika Ühendriikidega

2.1. Immigratsioonitingimused USA-s

Alates 1860. aastatest hakkas Ameerikasse tulema massiliselt immigrante erinevatest Euroopa piirkondadest. Pärast 1880. aastat hoogustus immigrantide voog sedavõrd suureks, et toimunut võib pidada väga suureks rahvastikurändeks. Aastatel 1881–1920 immigrerus USA-sse rohkem kui 23 miljonit inimest.⁸¹

Selline immigratsioonilaine tõi uusi rahvuslikke kogukondi USA-sse või siis suurenes paljude kogukondade liikmete arv. Enne 1880. aastat oli enamik sisserännanuid põhiliselt pärit kas Briti saartelt või Põhja-Euroopast, pärast seda tuli juurde rohkem Lõuna- ja Ida-Euroopa rahvaid, nende hulgas itaallasi, poolakaid, ungarlasi ning teisi Austria-Ungari impeeriumi rahvaid. Samuti saabus USA-sse sel perioodil märkimisväärset hulgal juute. Kui näiteks 1870. aastal elas New Yorgis 80 000 juuti, siis 1915. aastal juba 1,5 miljonit. Suure kogukonna moodustasid itaallased, Itaalia päritolu ameeriklasi oli 1930. aastaks 6 miljonit.⁸²

Igasugune immigratsiooniline regulatsioon USA-s puudus sisuliselt kuni 1875. aastani, sisserännanuid isegi ei registreeritud. 1875. aasta Ülemkohtu otsusega kuulus sisseränne nüüdsest USA-s kontrolli alla ning võeti vastu immigratsiooni puudutav seadus. Esialgu keelati sisenemine kurjategijatel ja prostituutidel. 1882. aastal lisandusid mittesoovitute hulka vaimuhaiged, idioodid ning „teiste kulul elajad” ja 1891. aastal lisandusid nimekirja kerjused, haiged ja mitmikabielu elavad inimesed. Nii hakati vähehaaval välja selekteerima neid immigrante, keda ei soovitud riiki sisenemas näha.⁸³ Ometi kasvas USA elanikkond aastatel 1860–1914 31,3 miljonilt 91,9 miljonile. Sinna on sisse arvestatud sisserännanud isikud.⁸⁴

⁸¹ Jenkins, Philip. *A History of the United States*. Palgrave Macmillan. New York 2003, lk 167

⁸² Samas, lk 167

⁸³ Kumer-Haukanõmm, Kaja. *Magistritöö*, lk 36

⁸⁴ Kinder, Hermann. Hilgemann, Werner. *Maailma ajalugu*. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH&Co.KG. München 2000, lk 395

Philip Jenkins väidab oma teoses „Ameerika Ühendriikide ajalugu”, et nagu 19. sajandi keskpaiku, oli Ameerika poliitika ka 19.–20. sajandi vahetusel ikkagi üldiselt immigratsioonisõbralik.⁸⁵

Efektiivsem immigratsiooni reguleerimine kujunes 20. sajandil. 1924. aastal võeti USA-s vastu uus seadus, mis määras ära, kui palju inimesi igast riigist võis aasta jooksul sisse rännata. Kvoodi väljatöötamise põhimõte oli, et mida suurem on kaasmaalaste hulk USA-s, seda suurem on ka aastane kvoot. Eestlastele määrati miinimumkvoot, 116 inimest aastas, kuna Ameerika Ühendriikide üldine hoiak Ida-Euroopast pärit immigrantide osas oli kahtlustav. Kvoodi suurus ei olnud riikide osas konstantne. Näiteks 1933. aastal oli kvoodiks ainult 18 eestlast aastas – seoses raske majandusliku olukorraga. 1924. aastal vastuvõetud seadus kehtis 1952. aastani.⁸⁶

Sõja ajal ja vahetult pärast sõda sai USA viisat taotleda samadel kriteeriumidel kui enne sõda. Elamislubasid väljastati garantiikirjade korras ehk sisserändajal pidi olema USA-s mõni sugulane, kes kataks tema sõidukulud sihtriiki, tagaks elukoha ning kindla sissetulekuga töökoha. Garantiikirja puhul eelistati lähisugulast: isa, ema, venda, õde, poega või tütart. Washington võis nõuda isegi kahte garantiikirja, kuid seda ei saa praeguste andmete põhjal kindlalt väita. Sellise immigratsioonipoliitika eesmärgiks võis olla soov vältida nende isikute saabumist USA-sse, kes oleksid riigile majanduslikult koormavad.⁸⁷

Viisasid väljastati siiski vähem kui 1924. aasta kvoodiseadusega ette nähti. Niisiis ei piisanud ainult garantiikirjast – aastas anti umbes 6–8% kvoodialustest viisadest. Madala viisade arvu tingisid karmid tingimused nende saamisel ning viisat tuli taotleda asukohamaa saatkonnast. Kvoote Teise maailmasõja ajal vähendati ning eestlaste kvoodiks jäi 105 inimest aastas. Arvatavasti oli kvoodi alandamise peamiseks põhjuseks juutide sisserände suurenemine ning nende eelistamine, kuna juudid olid sõja ajal jälitatavad isikud. Juudid moodustasid 1947. aasta alguse seisuga 90% USA immigrantidest.⁸⁸

1945. aastal võttis Kongress kohe pärast sõda vastu Mõrsjaseaduse (War Brides Act), ehk USA sõjaväelastega abiellunutel ning nende lastel lubati USA-sse emigreeruda. 1946. aastal võeti vastu uus seadus, mis lubas riiki isegi USA sõjaväelastega kihlunud naised, kuid

⁸⁵ Jenkins, Philip. *A History of the United States*. Palgrave Macmillan. New York 2003, lk 168

⁸⁶ Reintam, Häli Ann. *Eesti välisrännak 1920–1940*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu, 2014, lk 27–28

⁸⁷ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 70–71

⁸⁸ Samas, lk 71

kihlatud pidid kolme kuu jooksul pärast riiki saabumist abielluma, muidu ootas neid väljasaatmine. Mõlemad seadused võimaldasid USA-sse emigreeruda kvoodiväliselt.⁸⁹

Karmistati välisüliõpilaste õppimine USA-s. 1946. aastal peatati individuaalse õppeplaani alusel õppijatele viisade andmine. Viisat sai taotleda ainult juhul, kui oli ette näidata USA ülikooli või kolledži vastuvõtutõend. Oletatavasti ei olnud raske USA ülikooli või kolledžisisse kohta saada, kuna varsti hakati üliõpilaste viisaid piirama, nimelt lubati õppima asuda ainult teatud stipendiaatidel, näiteks Ameerika-siseste suhete edendamise eesmärgel. Viisade väljaandmisel kontrolliti, ega üliõpilane ei tule USA-sse koos perekonnaga, kuna stipendiumist ei suudaks ta oma peret üleval pidada.⁹⁰

1948. aastal võeti vastu DP seadus.⁹¹

1952. aastal võeti USA-s vastu uus immigratsiooni ja kodakondsuse seadus (McCarran-Walter Act), mille järgi tuli kasutusele eelistussüsteem ehk teisti öeldes igale riigile määratud kvoodist on teatud osa reserveeritud oskustöölisele, USA kodakondsetele või alaliste elanike lähisugulastele. Kuid enamik viisaid anti nagunii suurt kvooti omavate riikide kodanikele. Sellest tulenevalt jäi 1952. aasta seadus eestlastele suhteliselt vähemääravaks.⁹²

2.2. Eestlaste varasemad seosed Ameerika Ühendriikidega

Esimese teadaoleva eestimaalase lugu USA-s ulatub aastasse 1654. Nimelt oli Tallinnas pärit mees nimega Johan Schalbrick asunud elama Delaware jõe Rootsi kolooniasse. Antud seika kinnitab nimekiri, mis toob välja Rootsi koloonias elutsenud ametnikud ja mehed.⁹³ 1657. aastast on teada teise eestimaalase jõudmine New Amsterdami (New York). Tema nimi oli Martin Hoffman ning ta oli sündinud 1625. aastal Tallinnas. Ta oli väitnud, et tema isa oli võidelnud Rootsi ratsaväes ning alguses sai tema tegevusalaks hobuste sadulate valmistamine, kuid hiljem asus ta võitlema indiaanlaste vastu Hudsoni jõe naabruses. Oma teenete eest sai ta maatüki Ulsteri maakonnas ning abiellus Emmerentje de With'i (De Witt) nimelise naisterahvaga, kellelgi sai viis last. Martin Hoffmaniga tuleb esile huvitav asjaolu. Nimelt abiellus tema lapselapselaps Cornelia Hoffman, kes sündis 1734. aastal, Isaac Rooseveltiga.

⁸⁹ Lyon, M. Cherstin. California State University. War Brides Act. (<http://encyclopedia.densho.org/War%20Brides%20Act/>) 04.10.2015

⁹⁰ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 73

⁹¹ Vaata lähemalt. lk 17

⁹² Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 43

⁹³ Pennar, Jaan; Parming, Tõnu; Rebane, P. Peter. 1975, lk 1

Seega on Cornelia Hoffmann Franklin Delano Roosevelti, Ameerika Ühendriikide 32. presidendi esivanem.⁹⁴

Kindlasti tuleks ettevaatusega suhtuda kõnealuste isikute eestlasteks pidamisse. Suure tõenäosusega võis tegu olla kas rootslaste või sakslastega, kes olid Eestist pärit, samas ei saa välistada, et tegemist võis siiski olla eestlastega, kellel oli rootsi- või saksapärase nimi.

Hiljem, 18. sajandil, kui Eesti läks Vene tsaaririigi võimu alla, ei ole tõendeid eestlastest, kes oleksid Ameerikasse saabunud, kuid ei saa välistada, et mõni isik sinna siiski jõudis. Eesti oli pärast Põhjasõda märkimisväärselt kannatada saanud ja elanikkond oluliselt vähenenud.⁹⁵

Mõnevõrra hoogustus eestlaste väljaränne USA-sse 18. sajandi teisel poolel. Üheks grupiks, kes Ühendriikidesse elama asusid, olid Eesti meremehed, kes randusid nii USA idarannikul kui ka läänerannikul ja tegelesid peamiselt kalapüügiga. Eestlasi asus 19. sajandi lõpuks New Yorgis, Bostonis ja Philadelphias idarannikul ning San Franciscos, Portlandis ja Astorias läänerannikul. Lõuna-Dakotasse saabus grupp Eesti põllumehi Krimmist. Seal asutati eesti asundus Koidu. On teada eesti küladest Wisconsinis, nendest suurim oli Irma küla. 1896. aastal saabus New Yorki, Missouri luterliku sinodi kutsel, esimene eesti soost pastor Hans Rebane, kes hakkas eestlaste ja lätlaste usuelu korraldama. Tema lõi Eesti koguduse New Yorgis ning asutas 1897. aastal esimese Eesti ajalehe USA pinnal – Eesti Amerika Postimees. Pastor Hans Rebane rändas Ühendriikides ja Kanadas ringi ning registreeris sealseid eestlasi. Tema loodud ajalehe andmetel võis eestlasi USA-s 1900. aasta seisuga elada 400 inimest, kuid juba 1903. aastal võis eestlaskond ulatuda tuhande inimeseni. Eestlased osalesid ka Alaska kullapalavikus, 1898. aastal läks 14 eesti noormeest San Franciscost kullaväljadele õnne proovima.⁹⁶

Paljud eestlased tulid 19. ja 20. sajandi vahetusel Ühendriikidesse Vene tsaaririigi teistelt aladelt, peale Eestimaa kubermangu näiteks Krimmist. Pärast 1905. aasta ülestõusu Vene tsaaririigis saabusid esimesed eestlastest põgenikud USA-sse, kes otsisid poliitilist varjupaika – põgeneti tsaaririigi politsei eest. Tegemist oli sotsialistide partei koosseisus olevate isikutega eesotsas Hans Pöögelmanniga. Hiljem asutasid eesti sotsialistid oma ajalehe USA-s – Uus Ilm. Ajalehe andmetel võis 1908. aasta augusti seisuga olla Ühendriikides 3000 eestlast. Üldiselt asutasid eestlased 20. sajandi alguses palju sotsialistlikke seltse erinevates

⁹⁴ Pennar, Jaan; Parming, Tõnu; Rebane, P. Peter. 1975, lk 1

⁹⁵ Samas, lk 1

⁹⁶ Kurlents, Alfred; Antik, Richard; Olvet, Jaan. *Eestlased Kanadas* I. Oma Press. Toronto 1975. Antik, Richard. Eestlased väljarändajatena. (<http://www.eesti.ca/ajalugu/et/1.html>) 23.03.2016

Ühendriikide regioonides. 1906. aastal külastas Eesti tulevane president Konstantin Päts Ühendriikides Wisconsinis osariigis asuvat eestlaste asustust nimega „Eesti”.⁹⁷

Seega oli eestlastel Ameerika Ühendriikidega 20. sajandi alguseks pidepunkt juba loodud ja eeldus suuremaks sisserändeks olemas, kuna tegemist ei olnud enam nii võõra ja kaugel maaga.

Eesti keelt kõneleva ja kombeid jälgiva kogukonna tekkimine USA-s algas suuremalt 20. sajandi alguses ning laienes Teisest maailmasõjast tingitud sündmuste järel. Õnneks said eestlastest põgenikud abi ja toetust oma kaasmaalastelt, kes olid siin juba elanud ning nii oli neil kergem alustada uut elu uuel maal.⁹⁸ Kõige suurem osa elas New Yorgis ja selle ümbruses: oletatavalt 12 000 inimest, California osariigis elas umbes 5000 eestlast. Suurimad eesti asundused olid järgmised: Irma ja Gleason Wisconsinis (22 majapidamist), Dundee ja Rose Lodge Oregonis (20 majapidamist), Snohomish Washingtonis (6 majapidamist) ja Moorcroft Wyomingis (7 majapidamist). 1933. aastal toimus New Yorgis esimene Ameerika Eesti kongress, kohtumisel otsustati luua Ameerika Eesti liiga, mille eesmärgiks oli organiseerida Ameerika eestlaste kogukonna tegevust. Teise maailmasõja tõttu USA-sse saabunud põgenikud tugevdasid sealset Eesti kogukonda – aitasid säilitada eestlust, moodustasid üheskoos uusi organisatsioone ning püüdsid aidata kaasa Eesti taasiseseisvumisele.⁹⁹

Põhilised eestlaste elamis- ja kultuurikeskused asuvad idarannikul (New Yorgis, New Jersey), Kesk-Läänes (Mid-West) Chicagos, Michigani järve ümbruses ning läänerannikul. Hetkel tegutseb Ühendriikides 22 Eesti seltsi. Koos teiste ühendustega, nagu laulukoorid, kirikukogudused ja Eesti majad, on kokku üle saja organisatsiooni. Vanim Eesti Haridusselts on 17. oktoobril 1926. aastal Detroitis loodud selts „Kodu”, mis asutati 25 aktiivse eestlase eestvõttel ja on tänaseni tegev. 1929. aastal rajati New Yorgi Eesti haridusselts, mis tegutseb praegusel ajal New Yorgi Eesti Majas.

⁹⁷ Pennar, Jaan; Parming, Tõnu; Rebane, P. Peter. 1975, lk 8–14

⁹⁸ Eesti Suursaatkonna ametlik kodulehekülg Washingtonis. Eesti ja Ameerika Ühendriigid. (http://www.estemb.org/est/eesti_ja_usa) 29.09.2015

⁹⁹ Samas. (http://www.estemb.org/est/eesti_ja_usa) 29.09.2015

III PEATÜKK

USA kodakondsusega seonduv problemaatika. Eestlaste ja Eesti sõjaväelaste õiguslik staatus

3.1. USA kodakondsust puudutavad seadused ja ülestähendused

1940. aastal võttis USA valitsus vastu Võõramaalase registreerimisseaduse (The Alien Registration Act), mis tähendas, et kõik isikud, kes olid ilma USA kodakondsuseta ja üle 14 aasta vanad, pidid täitma võõramaalasele mõeldud blanketi, kus olid kirjas peamised isikuandmed ning need mikrofilmiti. Pärast mikrofilmimist dokumendid hävitati. Blanketi nimetus oli AR-2, ning see oli kasutusel 01.08.1940 kuni 31.03.1944. Mikrofilmitud dokumendid on tänapäevani säilitatud USA Kodakondsuse ja Immigratsiooni ametis, seadus võeti vastu julgeoleku kaalutlustel seoses alanud Teise maailmasõjaga.¹⁰⁰

Antud seadusest teavitati Johannes Kaivu, kes oli Eesti peakonsuli kohusetäitja saadiku ülesannetes New Yorgis. Uuest seadusest andis teada USA justiitsministeerium, dokument saadeti Kaivule Francis Biddle'i justiitsbüroost 15. augustil 1940. aastal. Seejärel loodeti Johannes Kaivu koostööle USA valitsusega, samas pidid ennast registreerima ka peakonsulaadi töötajad, kellel tuli kaasmaalastele antud aktsiooni kohta ka infot jagada.¹⁰¹

Idee, et USA on erinev Euroopast, võttis hoogu pärast Teist maailmasõda. Taheti erineda Euroopast ühelt poolt selle feodaalse mineviku pärast ning ka seetõttu, et seal eksisteerisid kommunistlikud ja totalitaarsed režiimid. 1952. aasta Kodakondsuse ja Immigratsiooni seadus (McCarran-Walter Act) eemaldas etnilised barjäärid rassilisel ja usulisel tasandil ehk lihtsustas kodakondsuse saamist olenemata inimese etnilisest päritolust. Termin „võõramaalane” polnud enam defineeritav etniliselt, vaid ideoloogiliselt, lisaks lihtsustati asiaatide emigreerumist USA-sse.¹⁰² Samas võib väita, et oli immigrandi ideoloogiline staatus milline tahes, pidi ta teatud reegleid järgima, et kodakondseks saada. Näiteks saadeti 1. mail 1953. aastal USA peaprokuröri kontorist (Office Of The Attorney General) Eesti peakonsulaati dokument, kus kirja lõpus öeldi, et kodakondsuse saamise eelduseks on immigrantide tööhõive ehk nad peavad olema seotud mingi ameti või

¹⁰⁰ USA kodakondsus- ja migratsiooniameti kodulehekül. Alien Registration Forms on Microfilm, 1940–1944. (<https://www.uscis.gov/history-and-genealogy/genealogy/alien-registration-forms-microfilm-1940-1944#Background>) 24.10.2015

¹⁰¹ USA Riigidepartemangu juhendid välismaalaste ja nende vara registreerimise ning sisse- ja väljasõidulubade kohta 28.06.1940 – 23.05.1970. ERA. 1608.2.19, lk 10 (edaspidi ERA. 1608.2.19)

¹⁰² Bellamy, Richard; Castiglione, Dario; Santaro, Emilio. *Lineages of European Citizenship*. Casalini, Brunella. American Citizenship: Between Past and Present. Palgrave Macmillan. New York 2004, lk 197

tegevusalaga. Põhimõtteliselt taheti kirjas toonitada, et tööga hõivatuse korral on võõramaalase (Alien) ja immigrandi (Immigrant) staatusest võimalik taotleda kodakondsust ning kodakondsusega isikule lisanduvad teatud kohustused,¹⁰³ näiteks kohtu kaasistuja kohustus USA kodanikul.¹⁰⁴

Seega on teatavad erinevused alalise elamisloaga ja kodakondsust omavate isikute õiguste ja kohustuste vahel, kuid on ka palju sarnasusi, mida tõestab USA maksuametist saadetud dokument Eesti peakonsulaati 26. novembril 1957. aastal, kus anti teada, et võõramaalased, kes lahkuvad USA-st, peavad kooskõlastama maksuametiga oma makstud maksud USA-s ning seda tuleb teha 30 päeva jooksul enne lahkumist. Kaasa tuleb võtta kehtiv pass või võõramaalase registreerimiskaart.¹⁰⁵ Rein Taagepera, kes elas ja töötas USA-s 25 aastat, on hiljem kirjutanud, et kõik inimesed, kes USA-s töötavad, peavad maksuma tulumaksu, olenemata sellest, kas ta on kodakondne või elamisloaga isik. Samas on kõik sotsiaalsed garantiid, nt pension, tagatud nii kodakondsust omavale kui elamisloaga isikule.¹⁰⁶

Üldiselt on seadusandlus kodakondsuse saamiseks väga keeruline ning sõltub paljudest aspektidest, kuid siin on olemas ka kindlad reeglid. Seadus, mis sätestas nõuded võõramaalasele naturalisatsiooniks (Requirements of Naturalization), võeti vastu 27. juunil 1952. aastal. Seaduses on kirjas, et kõigepealt peab kodanikul olema alaline elamisloa ja pärast elamisloa saamist peab ta olema elanud jätkuvalt USA-s, kusjuures kokku peab ta olema USA-s elanud vähemalt viis aastat ning sellest vähemalt pool tuleb olla füüsiliselt asukohariigis. Inimene peab olema elanud oma praeguses elukohas, kus ta kodakondsust taotleb, vähemalt kolm kuud. Samuti peab ta elama jätkuvalt USA-s taotluse täitmise ning kodakondsuse saamise vahepealsel ajal. Inimene peab olema seaduskuulekas ja teadma USA konstitutsiooni põhimõtteid ning olema USA riigi suhtes heade kavatsustega. Seaduses on sätestatud, et üldiselt ei ole soovitatav USA-st kodakondsuse taotlemise ajal eemal olla, eriti kui eemaloleku aeg on kestnud üle ühe aasta.¹⁰⁷ Sama on kinnitanud Rein Taagepera, et kellelegi ei anta kodakondsust automaatselt viieaastase viibimise järel Ameerikas, vaid alles siis avaneb võimalus kodakondsust taotleda ning selleks peab taotleja sooritama eksami riigikorralduses ning see läheb arvesse ka keeleeksamina, kuna eksam antakse inglise keeles.¹⁰⁸

¹⁰³ ERA.1608.2.19, lk 159–167

¹⁰⁴ Taagepera, Rein. *Homme nägin ma Eestimaad: esseesid ja artikleid*. Eesti Foorum. Tallinn 1995. (edaspidi Taagepera, Rein. 1995)

¹⁰⁵ ERA.1608.2.19, lk 183

¹⁰⁶ Taagepera, Rein. 1995, lk 76

¹⁰⁷ Aleinikoff, T. Alexander; Martin, David. A. 1992, lk 290–292

¹⁰⁸ Taagepera, Rein. 1995, lk 74

Samas esineb seadustes kodakondseks saamist kiirendavaid ning soodustavaid asjaolusid. Näiteks, kui inimene on CIA (Central Intelligence Agency) palgal, siis piisab ühest aastast USA-s elamisest ning ta võib juba kodakondsust taotleda. Kui taotleja on abielus isikuga, kellel on USA kodakondsus, on see kodakondsuse saamisel eeliseks, või kui isik töötab USA ettevõttes ja on seotud religiooni ja kirikuga.¹⁰⁹

Võõramaalasel on õigus oma nime vahetada koos kodakondsuse saamisega ning ta peab andma vande avalikul tseremoonial, kus vannub truudust USA riigile.¹¹⁰ Nimemuutmise võimaluse fakti kinnitab perekond Edermaa perekonnanime muutus Edermaks.¹¹¹

Kuigi alalise elamisloaga isikud said elada USA-s täisväärtuslikku elu, hakkasid eestlased üsnagi agaralt kodakondsust taotlema. USA valitsuse statistika immigratsiooni ja naturalisatsiooni kohta ajavahemikul 1935–1955 näitas, et eestlased taotlesid USA kodakondsust üldiselt kiiremini kui mõni teine etniline grupp USA-s.¹¹²

¹⁰⁹ Aleinikoff, T. Alexander; Martin, David. A. 1992, lk 290–292

¹¹⁰ Samas, lk 313

¹¹¹ Ederma, Vello. 2013, lk 31

¹¹² Pennar, J.; Parming, T.; Rebane, P. 1975, lk 39

Tabel 1. Eestlaste arv, kes taotlesid USA kodakondsust aastatel 1939 kuni 1968.

Aasta	Eestlaste arv	Aasta	Eestlaste arv
1938	91	1954	335
1939	95	1955	1773
1940	116	1956	1846
1941	114	1957	1432
1942	162	1958	739
1943	198	1959	523
1944	261	1960	414
1945	138	1961	422
1946	105	1962	362
1947	107	1963	241
1948	63	1964	182
1949	104	1965	159
1950	139	1966	127
1951	101	1967	95
1952	162	1968	98 ¹¹³
1953	175		

Allikas: Pennar, J.; Parming, T.; Rebane, P. 1975. Tabel 2, lk 130

3.2. Endiste Saksa sõjaväes teeninud Eesti sõjameeste erinev õiguslik staatus ja USA kodakondsuse saamine

Vahetult pärast sõda oli lääneliitlaste okupatsioonitsoonis olukord keeruline ning puudus ühine kindel tegutsemiskava, kuidas baltlastega käituda. Skriinimine toimus laagrites segastel asjaoludel. Ühesõnaga võis ametnik langetada otsuse, kas sõjapõgenik laagrist välja skriinida, lähtuvalt oma isiklikust arusaamast, poliitilistest vaadetest või ükskõiksusest. Prantsuse tsoonis esines juhtumeid, kus eestlasi anti Nõukogude Liidule välja. Samas võib anda orienteeruva hinnangu, et USA tsoonis võis sunniviisiline repatrieeritute arv ulatuda 500

¹¹³ Pennar, J.; Parming, T.; Rebane, P. 1975. Tabel 2, lk 130

isikuni, seega saab väita, et kindlasti ei teostatud sunniviisilisi repatrieerimisi ainult Prantsuse tsoonis. Olukorrale ei leitud lahendust ka diplomaatide sekkumisel. Nimelt soovitas Eesti Vabariigi saadik Londonis August Torma USA tsooni osas võtta Eesti peakonsulil Johannes Kaivul New Yorgis ühendust lääneliitlastega, kuid ometigi ei andnud Kaivu tegutsemine soovitud tulemust.¹¹⁴

Suurimaks probleemiks oligi baltlastel tervikuna selgitustöö tegemine lääneliitlastele endiste Saksa sõjaväes teeninud baltlastest sõjavangide olukorra kohta. Baltlaste teenistus Saksa sõjaväe ridades erines Saksa enda SS-is teeninud meeste omast peamiselt kolmel põhjusel: esiteks nähti Saksa sõjaväes ainsat võimalust võidelda Punaarmee vastu, teiseks ei olnud sõdurite poliitilised vaated ja ideoloogiad omavahel sarnased ning kolmandaks oli enamik Saksa sõjaväe Balti allüksuste sõduritest sinna võetud mobilisatsiooni korras, mitte „vabatahtlikkuse“ alusel. Selgitustööd tegid peamiselt Baltimaade eksiilis olnud esindajad ja mitmed juba enne sõda USA-s moodustatud Balti organisatsioonid. Peamiselt teavitati endiste Saksa sõjaväes teeninud balti sõdurite olukorrast lääneliitlaste valitsusi ja kõrgemaid riigiametnike.¹¹⁵

Võiks arvata, et endisi Eesti sõdureid, kes teenisid Saksa sõjaväes, ootas väljaandmine NSV Liidule, kuid ometi leidis probleemile hoopis teine lahendus¹¹⁶ (samas peab ikkagi toonitama, et osa Eesti sõjamehi skriiniti laagrist välja ja anti USA tsoonis Saksamaal NSV Liidule välja).¹¹⁷ Siiski lahenes olukord hiljem ning esimesed 22 Eesti sõjavangi said vabaks 1945. aasta juulis ning viimased sõjavangid pääsesid vabadesse 1946. aasta novembris.¹¹⁸

Niisiis õnnestus paljudel Eesti sõjameestel sõjavangi staatusest ning Nõukogude Liidule väljaandmisest pääseda. See omakorda tekitas uue probleemi: mida vabanenud sõjameestega peale hakata. Lahendus leiti USA armee juurde loodud valve- ja tööteenistuse (Baltic Guard) näol, mis pakkus endistele Eesti sõjameestele tegevust, toitlustust ning kindlat elukohta kasarmutes, lisaks said lihtsõdurid töötasu, nende kuupalk oli 5 dollarit ja 250 marka.¹¹⁹ Vastava loa andis kindral Joseph Taggart McNarney 6. detsembril 1946. aastal. Balti kompaniide loomiseks oli ameeriklastel praktiline põhjus: esiteks said nad rakendada neid sõjajärgse Saksamaa ülesehitamiseks, näiteks ladude valvamiseks ning teiseks võimaldas DP-de rakendamine tuua tagasi kodumaale oma sõdurid ning lisaks oli DP-de ülalpidamine ja

¹¹⁴ Luts, Kristjan. Horisont, lk 27

¹¹⁵ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 30

¹¹⁶ Luts, Kristjan. Horisont, lk 27

¹¹⁷ Rajamets, Harald. Jänkid reetsid eesti sõjamehed venelaste kätte. Postimees, 8. mai 1999

¹¹⁸ Luts, Kristjan. Horisont, lk 27

¹¹⁹ Luts, Kristjan. Eestlased Ameerika Ühendriikide relvajõududes pärast Teist maailmasõda. Eesti Päevaleht, 12. detsember 2007

neile tasu maksmine odavam.¹²⁰ Uus olukord päästis paljud eestlastest sõdurid, sõjavangidest said uuesti sõjaväeteenistujad, see andis lootust paremast ja helgemast tulevikust ning tõstis kindlasti meeste moraali.

Töö- ja vahikompaniid loodi 1946. juulist kuni 1947. aasta jaanuarini, kompaniide loomise eestvedajateks olid kolonel Orville Martin ja kapten Nathan Moxley. Kokku loodi 22 Balti kompaniid, mis jagunesid rahvuste alusel, hinnanguliselt läbis teenistuse kompaniides 5000 Eesti sõjameest.¹²¹

Eesti töökompanii (8090) sai alguse hoopis baltlaste töökompaniist 6902 (Mixed Civilian 6902 Labor Service Co), kus olid enamuses eestlased ja lätlased ning mõni üksik leedulane, töökompanii loodi Schwabachis, Saksamaal. Kompanii põhilisteks tegevusaladeks olid toidu- ja riidelao korrashoid ning Ameerika üksuste varustamine toidu ja riietega. Kompanii sõjaväevormi värvus oli must ning vasakul käisel olid auastme tunnused ning rahvusvärvides sümbol. Eesti vahikompanii (4221) loomise algatajateks olid Vaido Viitre – endine suurtükiväehvitser, Valdek Puurand – endine mereväehvitser ja Eesti allveelaeva Lembitu kapteni abi ning juba eelnevalt mainitud endine Ameerika lennuväekapten Nathan Moxley, kes oli ametis Ühinenud Rahvaste Abistamis- ja Rehabilitatsioonivalitsuses (UNRRA). Esialgu moodustati väike 17-meheline üksus, mida juhtisid leitnant Artur Tammaru ning seersant Arvi Ulpus. Luba üksuse moodustamiseks saadi USA sõjaväe peakorterist ning esialgseks ülesandeks oli Nürnberg-Fürthi sõjaväestaabi ja sõjaväepoe valvamine Saksamaal. Hiljem suurendati meeste arvu kompaniis 42-le ning saadi kohustuseks jälgida sõjaväeposti ladusid.¹²²

Eestlastest koostati kokku neli vahikompaniid (nr 4221, 4027, 4228 ja 4229) ja viis töökompaniid (nr 7127, 8090, 8745, 8747 ja 8716). Nõukogude Liit polnud ameeriklaste otsusega rahul. Isegi Tallinna Raadio tegi saateid, et halvustada kompaniide tegevust ja olemasolu Saksamaal. Sellega antipropaganda ei piirdunud. Nimelt hoiatati, et kui töö- ja vahikompaniis teeninud mees kommunistide poolt kätte saadakse, on reaalne vangistus automaatselt 5 aastat, iga auastmeline tunnus vormil lisab veel 5 aastat.¹²³

Olgugi et moodustati balti töö- ja vahikompaniid, võeti 1948. aasta DP seaduse loomisel vastu otsus, et endistele Saksa sõjaväes teeninud sõduritele ei anta USA viisat, kuna nad olid osalised USA või Ühendriikide valitsuse vastu suunatud vaenulikus liikumises. DP seadus andis baltlastele uue tõuke teha kaasmaalastest endiste sõjaväelaste kohta selgitustööd.

¹²⁰ Luts, Kristjan. 2011, lk 276

¹²¹ Luts, Kristjan. Horisont, lk 27

¹²² Luts, Kristjan. Horisont, lk 28–29

¹²³ Luts, Kristjan. Horisont, lk 28

Selgitustöö sarnanes eelnevaga, ainsa erinevusega, et USA valitsus ja riigiametnikud olid baltlastest sõjameeste probleemist juba teadlikud.¹²⁴

Selgitustöö andis lõpuks tulemust, sest Eesti sõjameestele, kes teenisid Saksamaa sõjaväes, tuli ameeriklaste poolt lootustandev otsus, mis sai aluseks hilisemale emigreerumisele USA-sse.

Järgnev tekst on tsiteeritud Vello Ederma mäletusteraamatust:

Komisjon võttis 1. septembril 1950 vastu järgneva põhimõttelise otsuse:

Balti Waffen-SS üksused (Balti leegionid) erinesid täielikult Saksa SS-ist nii oma otstarbe, ideoloogia, tegutsemise kui liikmete kvalifikatsiooni poolest, mistõttu Komisjon otsustas, et Ameerika Ühendriikide „Ümberasustatavate isikute Ameerika Ühendriikidesse asumise seaduse” paragrahv 13 alusel ei ole need organisatsioonid vaenulikud Ameerika Ühendriikide valitsusele, mistõttu nende isikute avaldused, kes soovivad asuda Ameerika Ühendriikidesse elama „Ümberasustatavate isikute Ameerika Ühendriikidesse asumise seaduse” alusel ja kes on olnud Balti Waffen-SS liikmed, kaasa arvatud Eesti leegion, vaadatakse läbi iga isiku puhul individuaalselt.”¹²⁵

Vello Edermale teadaolevalt ei lükatud ühegi Eesti sõjaveterani avaldust emigreerumiseks Ameerika Ühendriikidesse tagasi.¹²⁶

Vastavasisulisest otsusest teavitas DP komisjoni esimees Harry Rosenfield New Yorgis asuvat Eesti peakonsuli saadikut Johannes Kaivu. Kirjas toonitati komisjoni otsust, et endised Balti SS-üksused ei kuulu USA-vaenulike organisatsioonide hulka.¹²⁷

Vastav otsus puudutas paljusid vahi- ja töökompaniis teeninud eestlasi. Näiteks olid 4221. vahikompaniist tervelt 92 protsenti endised 20. Eesti SS-diviisi võitlejad ja lennuväe abiteenistujad.¹²⁸

Teenistuse lõppedes anti teenistujale lahkumispaber. Tüüpilisel vahi- või töökompaniis teenistujale väljastatud lahkumispaberil oli kirjas:

This is to certify that, NAME, having served honestly and faithfully in the labour service of the US Army, Europe, as a civilian, for a period of months, is discharged without prejudice,

¹²⁴ Kumer-Haukanõmm, Kaja. Magistritöö, lk 31

¹²⁵ Ederma, Vello. 2013, lk 135

¹²⁶ Samas, lk 135

¹²⁷ Samas, lk 135

¹²⁸ Luts, Kristjan. 2011, lk 284

*this date from the Labour Service Co (Engr Constr) for following reason(s): Emigration to USA.”*¹²⁹

USA valitsus võttis 1952. aastal vastu seaduse, mis võimaldas võõramaalastel asuda USA armeesse (Lodge Act), ning andis 10 000 töö- ja vahikompanii mittedakslasest mehele loa asuda tegevteenistusse viieaastase lepingu alusel.¹³⁰

Sellega seoses kutsuti Ameerika sõjaväkke ka immigrante, paljudele oli see võimaluseks saada kiiremini ameeriklaseks, seda enam, et hiljem sai sõjaväes karjääri teha ning sõjaväeteenistuses läbitud kursusi arvestati näiteks ülikooliõpingutel.¹³¹ See oli tee, kuidas sulanduda ühiskonda ning saada lihtsustatud korras USA kodakondseks. Samas oli immigrandil võimalus USA sõjaväeteenistuse kutsest loobuda, kuid sel juhul pidi isik vastava avalduse kirjutama ning sellega seonduvalt kadus tal võimalus USA kodanikuks saada.¹³² Seega andis USA armee teenimine eestlastele suure eelise lihtsustatud korras USA-sse emigreeruda ja kodakondseks saada.

Kodakondsus oli sõjamehele vajalik. Näiteks eestlane Peep Saluri lahkus 18. veebruaril 1957. aastal Saksamaalt Bremeni sadama kaudu New Yorki. USA-s, Fort Dixis sai ta sõjaväelise väljaõppe ning pöördus 1958. aasta aprillis Saksamaale tagasi. Seal patrullis Peep Saluri 2. ratsariigemeendi koosseisus Tšehhoslovakkia piiri ääres, kuni avastati, et tal ei ole USA kodakondsust. Ilma kodakondsuseta poleks USA sõjavägi saanud teda välja nõuda, juhul kui piiril oleks midagi juhtunud ning ta oleks võõrvõimu kätte langenud.¹³³ Teiseks näiteks, kus eestlasest sõjamees sai lihtsustatud korras USA kodakondsuse, on Heino Maasika juhtum, kes astus 1954. aastal USA armee teenistusse. 1960. aastal jõudis ta USA-sse rindekaaslase Ferdinand Rikka kutsel ning asus Lakewoodi elama. 1961. aastal avastasid ameeriklased, et Heino Maasikal puudus USA kodakondsus ja olid selle üle imestunud, kuna ta oli teenistuses USA armees. Talle anti kaks nädalat aega, et oma paberid korda ajada. Enne kodanikuks saamist küsiti temalt, kas ta teab, kes on USA president, mille peale ta vastas jaatavalt ning saigi USA kodanikuks. Heino Maasikas mainib veel fakti, et USA armee ei oleks saanud teda ametist lahti lasta.¹³⁴

¹²⁹ Tõlkes: „Käesolev on tõendamaks, et „NIMI, olles teeninud ausalt ja truult USA Euroopa Armee tööteenistuses tsiviilteenistujana 35 kuu jooksul, vabastatakse käesoleval kuupäeval Tööteenistuse Kompaniist (insener-ehitus) ilma nõueteta alljärgneva(te)l põhjus(t)el: emigreerumine USAsse.” Samas, lk 282

¹³⁰ Samas, lk 282

¹³¹ Samas, lk 291

¹³² Samas, lk 297

¹³³ Lääne, Tiit; Hallik, Enn. 2013, lk 41–43

¹³⁴ Lääne, Tiit; Hallik, Enn. 2013, lk 225–227

KOKKUVÕTE

Käesolevas bakalaureusetöös vaadeldakse ja uuritakse eestlaste jõudmist Ameerika Ühendriikidesse ja USA kodakondsuse saamist. Et paremini mõista üldist põgenike olukorda, ei saanud töö autor tähelepanuta jätta eestlaste põgenemist kodumaalt Lääne-Euroopasse koos selgitustega, miks selline olukord tekkis. Lisaks jälgitakse töös eestlastest põgenike poliitilist seisundit nii Saksamaal kui ka Rootsis. Samuti pööratakse uurimistöös tähelepanu lätlaste ja leedulaste põgenemisele ning selgitatakse lühidalt kodakondsuse mõistet.

Teine maailmasõda muutis paljude eestlaste elu. Esimestena lahkusid Eestimaa pinnalt baltisakslased 1939. aasta oktoobris. Ajavahemikus 1939–1945 toimus palju väljarändeid Eestist, kuid kõige intensiivsem põgenemine leidis aset 1944. aasta suvel-sügisel. Kuna paljud eestlased küüditati 1941. aasta juunis Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal, oli see 1944. aastal peamiseks põgenemise ajendiks. Kõige suurem hulk eestlasi jõudis Saksamaale – umbes 40 000 inimest. Saksamaale põgeneti peamiselt Eesti mandriosast, samas satuti sinna ka läbi sõjapööriste. Nimelt teenis Saksa sõjaväes umbes 50 000 kuni 60 000 Eesti sõjameest, kellest hinnanguliselt 5000 kuni 6000 langes lääneliitlaste kätte vangi. Teine riik, kuhu põgeneti, oli Rootsi. Sinna jõuti peamiselt Eesti saartelt ja rannikualadelt, kuid ka Soome kaudu. Üheks selliseks põgenikegrupiks olid „soomepoisid”. Rootsi jõudis umbes 27 000 eestlast.

USA-l puudusid igasuguses immigratsioonilised regulatsioonid kuni 1875. aastani, sellest tulenevalt hakkas alates 1860. aastatest riiki saabuma palju immigrante ning selline olukord kestis sisuliselt 1920. aastateni. 1924. aastal vastu võetud kvoodiseaduse järel olukord muutus. Igale riigile määrati kindel inimeste piirarv, kui palju neid ühe aasta jooksul USA-sse elama lubati. Eestile määrati kvoodiarvuks 116 inimest. Samas ei olnud kvoodiarv konstantne ja sõltus majanduslikust ning poliitilisest olukorrast. Hiljem võeti vastu palju mitmesuguseid immigratsiooniseadusi, kuid need jäid üldiselt eestlastele vähemääravateks. 1948. aastal võttis USA kongress vastu seaduse (Displaced Persons Act), mis andis DP staatuses olevatele põgenikele soodsama võimaluse Ameerikasse emigreeruda. Antud seadus mõjutas vahest kõige enam Saksamaa laagrites olnud eestlaste sõjajärgset saatust.

Pärast sõda oli eestlastest sõjapõgenike olukord Saksamaa laagrites keeruline, kuna põgenikud ei teadnud, mis neid ees ootab. Kardeti Nõukogude Liidule väljaandmist, seda eel-

kõige Saksa sõjaväes teeninud sõjamehed. Sõja järel oli sõjapõgenike küsimus lääneliitlastel väga ebaselge ning mingit üldist ja korrektset eeskirja antud olukorra lahendamiseks ei olnud. Mõneti päästis see põgenikke sundrepatrieerimisest, sest UNRRA-l ja USA sõjaväel puudus omavaheline organiseeritud tegutsemine sõjapõgenike küsimuses. Samuti aitasid sundrepatrieerimisest päästa USA ja Nõukogude Liidu jahenenud suhted ning ameeriklaste töö- ja vahikompaniide loomine, kuhu kaasati endisi Saksa sõjaväes teeninud eestlasi. Töö- ja vahikompaniis teenimine oli eelduseks hilisemale emigreerumisele USA-sse või teenistuse jätkamisele USA armees ning selle abil lihtsustatud kodakondsuse saamisele.

Enamikul põgenikest õnnestus leida uus kodumaa ning üheks nendest oli USA. Ühendriikidesse emigreerus aastatel 1945–1952 11 147 Eestis sündinud isikut, antud arv ei sisalda juba paguluses sündinud eesti lapsi. Üldine seaduspärasus nägi ette, et võõramaalane peab alalise elamisloaga elama vähemalt viis aastat USA-s, enne kui ta saab kodakondsust taotlema. Kuigi legaalse mittekodaniku ja kodaniku õigused on Ameerika ühiskonnas üsnagi võrdselt kaitstud, näiteks on mõlemale grupile tagatud sotsiaalsed hüved, pension ja tervisehoolekanne, hakkasid eestlased taotlema Ameerika Ühendriikide kodakondsust kiiremini kui mõni teine etniline grupp USA-s.

Eestlased hakkasid kodakondsust taotlema intensiivsemalt aastatel 1955 kuni 1957 – see järeldus tuleneb antud töös lk. 26 esitatud tabeli andmetest. Seega isikud, kes immigrerusid USA-sse 1940–ndate lõpus ja 1950–ndate alguses, soovisid 5 aasta möödumisel USA kodakondseks saada. Kuna kodakondsust oli võimalik taotlema alles peale 5– aastast viibimist Ameerika Ühendriikides.

Käesoleva bakalaureusetöö autor peab tähtsaks juhtida tähelepanu mõnele aspektile, mis selgusid tööd koostades ja kirjutades. Esiteks leidis läbitöötatud allikates suhteliselt vähe infot kodakondsuse kohta, kuna üldiselt ei kajastata seda piisavalt. Ka mäletusteraamatutes ei räägi inimesed sellest või ei pea seda tähtsaks. Teiseks võivad võimalikud uued avastatavad materjalid või andmed tulevikus korrigeerida siinses töös esitatud arve või fakte. Kolmandaks usub autor, et käesoleva töö uurimistemat on võimalik edasi arendada, näiteks tutvudes USA eestlaste arhiiviga Lakewoodis või intervjuuerida veel elus olevaid endisi DP põgenikke või nende järglasi. Suure tõenäosusega leiab siis teema kohta uut infot või täieneb juba olemasolev.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Allikad

Eesti Riigiarhiiv

1. **Fond 1608** – Eesti peakonsulaadi fond New Yorgis

Mälestusteraamatud

2. **Ederma, Vello.** *Rakverlase ristteedelt.* Eesti Üliõpilaste Seltsi kirjastus. Tallinn 2013.

3. **Lääne, Tiit; Hallik, Enn.** *Põlevat Eestit jättes.* MTÜ Paduvere Talumuseumi Selts. Tallinn 2013.

4. **Niiler, A. Herbert.** *Estonia to America.* Niiler Family Publishing. Vermont, USA 2015.

Kirjandus

5. **Aleinikoff, T. Alexander; Martin, A. David.** *Immigration and Nationality Laws of the United States.* West Publishing CO. ST. Paul, Minn 1992.

6. **Bellamy, Richard; Castiglione, Dario; Santaro, Emilio.** *Lineages of European Citizenship.* Palgrave Macmillan. New York 2004.

7. **Delanty, Gerard.** *Citizenship in a Global Age.* Open University Press. Buckingham 2000.

8. **Jenkins, Philip.** *A History of the United States.* Palgrave Macmillan. New York 2003.

9. **Jürjo, Indrek.** *Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal.* Umara. Tallinn 1996.

10. **Kinder, Hermann; Hilgemann, Werner.** *Maailma ajalugu.* Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG. München 2000.

11. **Kool, Ferdinand.** *DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951.* Eesti Arhiiv Ühendriikides. Hamilton Printing Co. Lakewood, New Jersey 1999.

12. **Kumer-Haukanõmm, Kaja.** Eestlaste põgenemine Saksamaale. *Eestlaste põgenemine Läände II maailmasõja ajal*. Korp! Filiae Patriae. Tartu 2009.
13. **Kumer-Haukanõmm, Kaja.** Eestlaste sundväljaränne läände. Eesti Päevaleht, 3. juuli 2007.
14. **Kumer-Haukanõmm, Kaja; Rosenberg, Tiit; Tammaru, Tiit.** Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände. *Suur Põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2006.
15. **Kumer-Haukanõmm, Kaja.** *Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste problemaatika aastatel 1945–1952 Eesti pagulaste näitel*. Doktoritöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2012.
16. **Kumer-Haukanõmm, Kaja.** USA välispoliitika Balti küsimuses 1945–1952 läbi Balti põgenike problemaatika. Magistritöö. Tartu Ülikool. Ajaloo instituut. Tartu 2005.
17. **Kurlents, Alfred; Antik, Richard; Olvet, Jaan.** *Eestlased Kanadas I*. Oma Press. Toronto 1975. Antik, Richard. Eestlased väljarändajatena.
18. **Lopez, Miguel; Angel, Garcia; Karsten, Andreas; Merry, Peter; Ohana, Yael; Straker, Alison.** *Loomisel... kodanik, noored ja Euroopa. Euroopa kodanikuks olemine*. Euroopa Nõukogu kirjastus. Strasbourg 2003.
19. **Luts, Kristjan.** Eesti sõdurid USA mundris. Horisont (3/2007).
20. **Luts, Kristjan.** Eestlased Ameerika Ühendriikide relvajõududes pärast Teist maailmasõda. Eesti Päevaleht, 12. detsember 2007.
21. **Luts, Kristjan.** Eestlased USA armee teenistuses Saksamaal. *Eesti sõjaajaloo aastaraamat*. 1 (7) 2011. Tallinna Ülikooli Kirjastus. Viimsi-Tallinn 2011.
22. **Maripuu, Meelis.** Küüditamised Eestis 1941. aasta suvel. 1941. aasta Eestis. *Eesti Sõjajärguuseumi – Kindral Laidoneri Muuseumi Aastaraamat*. 2006, 6. Tallinna Raamatutrükikoda. Tallinn 2007.
23. **Pillak, Peep; Vilbiks, Heini.** *Soomepoiste elulood. Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud*. Grenader OÜ kirjastus. Tallinn 2015.

24. **Raag, Raimo.** Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal. *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*. Korp! Filiae Patriae. Tartu 2009.
25. **Rajamets, Harald.** Jänkid reetsid eesti sõjamehed venelaste kätte. Postimees, 8. mai 1999.
26. **Reinans, Alur.** Eesti põgenikud Rootsi statistikas. *Suur Põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2006.
27. **Reinans, Alur.** Rootsi eestlased 1953. aastal. *Akadeemia* (5/2008).
28. **Reintam, Häli Ann.** Eesti välisränne 1920–1940. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2014.
29. **Rohtmets, Helen.** Eesti kodakondsuse kujunemine: Põhimõtted ja praktika. Magistritöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2005.
30. **Saldukas, Linas.** Leedulaste massiemigratsioon aastal 1944. *Suur Põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu 2006.
31. **Zalkalns, Lilita.** *Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Emigres 1955–1958*. Stockholm University. US – AB. Stockholm 2014.
32. **Taagepera, Rein.** *Homme nägin ma Eestimaad: esseesid ja artikleid*. Arhitektuuribüroo Ignar Fjuk. Tallinn 1995.
33. **Tannberg, Tõnu.** Balti küsimus Kremlis 1944. aasta lõpukuudel: kuidas võidelda relvastatud vastupanuliikumisega? *Tuna* (4/2009).
34. **Trei, Mari-Liis.** Teise maailmasõja järgne USA tsoon Saksamaal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2014.

Elektroonilised teabeallikad

Eesti Suursaatkonna ametlik kodulehekülg Washingtonis. Eesti ja Ameerika Ühendriigid.

(http://www.estemb.org/est/eesti_ja_usa) 29.09.2015

Lyon, M. Cherstin. California State University. War Brides Act.

(<http://encyclopedia.densho.org/War%20Brides%20Act/>) 04.10.2015

The Statue of Libery – Ellis Island Foundation (Vabadussamba ja Ellis Islandi nimelise endise immigrantide kontrollpunkti sihtasutus USA-s). Reisijate nimekiri, kes on sisenenud USA-sse.

(<http://www.libertyellisfoundation.org/passenger-result>) oktoober 2015

USA kodakondsuse ja immigratsiooniameti kodulehekülg. Alien Registration Forms on Microfilm, 1940 – 1944.

(<https://www.uscis.gov/history-and-genealogy/genealogy/alien-registration-forms-microfilm-1940-1944#WhatAreAr2>) 24.10.2015

SUMMARY

Migration of Estonians to the United States of America after Second World War and the acquisition of U.S. citizenship

This Bachelor's thesis examines how Estonians reached the United States and obtained its citizenship. The main events under examination took place from 1939–1952. Estonians contact with the United States through history, which dates back to 1624, was also studied to better understand subsequent events, particularly those concerning Estonians fleeing and finding a new homeland due to the Second World War. The main subject of the thesis is the acquisition of U.S. citizenship for Estonians and the basis of application.

The objective of the research was to answer the following questions:

1. Why did the Estonians flee their homeland, and what was their first destination?
2. What kind of contact had Estonians had with the United States and how did they reach it after the Second World War?
3. What was the situation like for Estonians in German refugee camps and subject to forced repatriation?
4. How and on what grounds did Estonians obtain U.S. citizenship, and was it really necessary in order to live a full and productive life in the new country?
5. On what basis could Estonian soldiers who served in the U.S. army after the Second World War emigrate to the United States and obtain citizenship?
6. What citizenship means in twentieth century society?

To answer these questions, a variety of sources and materials were used in this thesis. The main sources were the Estonian Fund of the Consulate General in New York City F-1608; commemorative books and collections about people fleeing and their lives in the new country; factual works; and Internet sources and research studies which reflect similar issues to this thesis.

Because of the Second World War, many Estonians had to leave their homeland and flee to the West, to Europe, especially due to fear of Soviet occupation. Many reached neighbouring country Sweden, where they were initially accepted, but subsequent political circumstances forced many Estonians to leave. A potential new destination was the United States. Around 27,000 people in total from Estonia was in Sweden after Second World War.

The majority of Estonians fled to Germany, where they remained to await their fate in refugee camps. Many were afraid that they would be screened out of the camp and handed over to the Soviet Union, which sometimes did happen, albeit not often. Around 40,000 people in total from Estonia was in Germany after Second World War. In 1948, the United States Congress passed the DP (Displaced Persons) Act, which gave refugees with DP status a more favourable opportunity to emigrate to America. This law is likely to have had the greatest impact on the fate of Estonian refugees after the war. The quota of Estonians who could emigrate to the United States was 9923 under the law. The DP Act did not include Estonian soldiers who had served in the German army. These soldiers only received an encouraging decision on 1 September 1950, when the DP Committee decided that the Estonian legions who had served in the German army were not among those organisations that were a threat to the U.S. government. The law gave them the opportunity to later emigrate to the United States or serve in the U.S. army.

For Estonians, the USA was not an unfamiliar country – some Estonians had lived in the United States prior to the Second World War. Many organisations and societies were created during the 20th century, and the arrival of DP refugees further strengthened the Estonian community in America.

Estonians soon began to apply for U.S. citizenship in earnest, generally more quickly than any other ethnic group in the United States. American immigration law in 1952 required a person to have lived in the United States for five years before being granted the opportunity to apply for citizenship, if they deemed it necessary, since only a person with a permanent residence permit could live their life to the full in the United States. A different status was granted to Estonian soldiers who served in the U.S. army: they received citizenship on an exceptional basis. The law in 1952 did not concern military personnel so much as it did civilians.

The questions and objectives initially set for the thesis were all answered and met. In the author's opinion, the acquisition of citizenship by Estonians in the United States was unfortunately under-represented in the sources. In future, the research topic could be expanded on or a new issue raised on the topic of Estonians' citizenship of the United States. Also, the author believes that for a more accurate and more detailed investigation, visiting the United States and familiarisation with local sources would be necessary, for which the author would need time and financial resources.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Imre Valk

(sünnikuupäev: 29.09.1984)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Eestlaste migratsioon Ameerika Ühendriikidesse pärast Teist maailmasõda ja USA kodakondsuse omandamine. Juhendajateks on: PhD Kaja Kumer - Haukanõmm ja dotsent Jaak Valge.

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 31.08.2016